

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

VLASTIMIL ŠMIDMAJER

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

UDÁLOSTI ROKU 1968 V ČSR

Autor práce: Vlastimil Šmidmajer

Studijní obor: Bezpečnostně právní studia ve veřejné správě

Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: Mgr. Štěpán Strnad

Katedra: Katedra společenských věd

2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Štěpánu Strnadovi za cenné rady,
připomínky a metodické vedení práce.

Obsah:	5
Úvod	6
1. Poválečný politický vývoj	7
1.1. 1946-1948 – volby a krize vlády.....	9
1.2. Únor 1948.....	12
1.3 Teror v 50. letech.....	14
2. Pražské jaro	19
2.1 Krize režimu, společenské oteplování.....	19
2.2 Změny v KSČ, Novotného pád.....	22
2.3 Obrodný proces.....	23
2.4 Akční plán a Dva tisíce slov.....	25
2.5 Mezinárodní rozhovory, předzvěst intervence.....	26
3. Intervence vojsk Varšavské smlouvy	30
3.1. 21. srpen 1968.....	30
3.2 Bezprostřední politická reakce.....	31
3.3 Moskevská jednání.....	33
3.4 Sdělovací prostředky.....	36
3.5 Reakce Západu.....	38
4. Normalizace	40
4.1. Posrpnové události.....	40
4.2 Živá pochodeň.....	42
4.3 Konec nadějí.....	44
4.4 Charta 77.....	48
4.5. Sametová revoluce.....	50
Závěr	53
Seznam použité literatury.....	54
Seznam zkratk.....	56
Abstrakt.....	57
Abstract.....	58

Úvod

Rok 1968 je jedním z nejzásadnějších roků naší historie. Lidé rozladěni dobou nejtvrdějších represí v 50. letech vítali Pražské jaro s nadšením. V době pozvolného uvolňování se začali vyjadřovat ke společnosti, ve které žili. O to větší zklamání pak přinesl 21. srpen 1968, jeden z nejčernějších dnů naší historie. Srpen 1968 a následný vývoj uvrhl obyvatele naší země na dalších více jak 20 let do normalizační letargie, ze které je probral až listopad 1989.

Cílem bakalářské práce je především rozbor politické situace v Československu za vlády Komunistické strany Československa. Rozsahově práce pokrývá období od konce 2. světové války, přes převzetí moci Komunistickou stranou v roce 1948 a především politické příčiny a důsledky roku 1968. Dále pak vysvětlení vztahu mezi Pražským jarem a intervencí vojsk Varšavské smlouvy. Poválečnému vývoji v ČSR se věnuje úvodní část práce. Především dopadům 2. světové války na Československo, volbám v roce 1946, únoru 1948 jakožto dlouho připravovanému komunistickému převratu, politickým čistkám v 50. letech a politickým procesům. Druhá část bakalářské práce se zabývá situací před rokem 1968, společenským oteplováním, výměně stranickým špiček v KSČ, Pražským jarem, mezinárodními rozhovory, předzvěstí intervence. Třetí část pak intervencí samotnou, reakcí československých politických představitelů, reakcí Západu, způsobu informování médií a moskevskými jednáními jako předzvěstí budoucího směřování Československa. Čtvrtá část se zabývá prvními a zároveň nejtvrdějšími roky normalizace, Chartou 77 a sametovou revolucí.

Práce bude řešena na základě dostupných literárních a elektronických zdrojů.

1. Poválečný vývoj Československa

Základní obrysy zahraničněpolitické linie poválečného Československa se rodily za války, v exilu i v domácím odboji. Její formování bylo převážně či výlučně dílem prezidenta Edvarda Beneše. Jejím výrazným, určujícím rysem, možno říci páteří se stala orientace na spojení se Sovětským svazem. Změna v zahraničněpolitické orientaci byla přirozeným důsledkem Mnichova 1938 a předpokládané role SSSR v poválečné Evropě. Klíčovým byla dlouhodobá československo-sovětská smlouva o přátelství a spojení podepsaná 12. prosince 1943.¹ Podíl Sovětského svazu na porážce fašismu ve druhé světové válce byl mimořádný. Lidé v jednotlivých zemích, kam vstupovala tehdejší Rudá armáda, považovali její příchod za akt osvobození, nikoliv za akt dobytí. Česká veřejnost reagovala na akt osvobození vstřícně. Jednak zde byla slovanská mocnost a jednak tradice chápající slovanství jako formu humanity a demokracie. Právě pod tímto zorným úhlem tradicionalisty v poměrech končící druhé světové války byl Sovětský svaz vnímán jako „věrný přítel“ a jako důsledný bojovník za svobodu národů. Ačkoliv česká veřejnost neznala skutečné poměry v Sovětském svazu, pronikala do české politické kultury představa o demokratické a svobodomyšlné zemi. Nástup sovětizace se konal za součinnosti české politické kultury, i když jako iluze.² Československo se vracelo do poválečné Evropy menší o Podkarpatskou Rus, území o 12 644 km² a s 604 tisíci obyvatel.³ Zde od listopadu 1944 vládla sovětská armáda a mocenské orgány, které prosazovaly připojení k Ukrajině. Zahraniční a také vnitřní politika se ve dvou poválečných letech intenzivně zabývala odstraněním národnostních menšin. Z politického a právního hlediska se představa vyvíjela od úmyslu potrestat a vystěhovat aktivní funkcionáře a členy nacistických a podobných organizací až po princip kolektivní viny menšiny jako celku. Podle statistik bylo do konce roku 1946 odsunuto 2, 256 milionu Němců a 660 tisíc opustilo zemi v tzv. divokém odsunu – živelné vyhánění provázené četnými případy zvěle, násilí, urážek a ponižování.⁴ Odsun způsobil sociální a hospodářské rozdíly mezi vnitrozemím a pohraničím, které se nepodařilo dlouho překonat.

5. dubna 1945 se sešla v Košicích první poválečná vláda s předsedou Zdeňkem Fierlingerem. Přebírala moc, což neprobíhalo bez komplikací. V českých zemích se za nositele státní moci prohlásila a byla uznávána Česká národní rada (ČNR). Vznikla

¹ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991.6-8 str. ISBN 80-04-25699-6

² Pecka, Emanuel. *Politická kultura v ČR*. Praha 2000. 69-70 str. ISBN 80-245-0017-5

³ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991.9 str. ISBN 80-04-25699-6

⁴ Tamtéž 15.str.

v poslední měsících války jako řídicí orgán odboje a povstání českého lidu. Vláda jí určila roli svého pomocného orgánu poté však změnila stanovisko a přistoupila k likvidaci ČNR. Na velké potíže narážela vláda při uplatňování pravomoci a své autority na Slovensku. Zákonodárnou a výkonnou moc tu vykonávala Slovenská národní rada (SNR), později se Sborem pověřenců. Z postavení celostátních a slovenských orgánů se vyvinul asymetrický model státního uspořádání republiky. Jejich pravomoce se vymezovaly politickými dohodami, a to podle politické účelnosti a podle záměru vlády. První dohoda tzv. pražská, potvrdila SNR jako nositele státní moci na Slovensku, vymezila okruh celostátních záležitostí, rozšířila okruh pravomocí vlády. Vláda přicházela do Prahy s programem schváleným 5. dubna v Košicích. Jeho návrh vypracovali představitelé komunistického exilu v Moskvě. Program obsahoval tak hluboké a rozsáhlé společenské změny, že jeho uskutečnění spolu s dohodami, většinou napsanými, mezi představiteli vládních stran položilo základ novému, lidově demokratickému režimu. Ekonomickou základnu tvořily sociálně-ekonomické reformy, především znárodnění, pozemková reforma a sociální politika.

Stranicko-politická struktura byla páteří mocenskopolitického systému a jedním z hlavních rysů nového režimu. Představitelé čtyř českých politických stran – lidové, národně socialistické, sociálně demokratické a komunistické – a dvou slovenských – demokratické a komunistické se dohodli na vytvoření vládní koalice. Zakázali obnovit předválečné pravicové strany. Šlo zejména o nejsilnější českou agrární a slovenskou ľudovou stranu. Politické strany existovali jako české a slovenské, celostátní neexistovaly. Fakticky celostátní stranou byli pouze komunisté. Představitelé šesti vládních stran, přesněji Národní fronta, se shodli na tom, že budou rozhodovat o vzniku dalších stran. Zrod nové strany závisel na jejich vůli a na podmínkách jimi vymezených. Za hlavní podmínku stanovili členství v Národní frontě a souhlas s jejím programem, který byl programem vládním. Uvedené podmínky vylučovaly existenci legální opozice a odporovaly principům demokratického vládnutí. Existovala nepsaná dohoda stran, že o některých otázkách nebudou psát a veřejně hovořit, např. že nebudou kritizovat SSSR a spojence, vládní programy aj. Pro nekomunistické strany byla NF základnou pro kompromisy a politické dohody. Viděly v NF hlavně prostředek k udržení komunistů na demokratické cestě pokojného, parlamentního vývoje společnosti. Jejich představitelé věřili ve vlastní schopnost vykonávat na komunisty takový tlak, který jim znemožní použít k dosažení cíle nedemokratických prostředků. Tato kalkulace udržovala zájem nekomunistických stran na zachování NF. Na rozhraní let 1945 a 1946 se dotvořila stranicko-politická struktura společnosti. Politické strany určily své místo v politickém

životě, programově se vymezily, jejich členská základna a vedoucí orgány se ustálily. Předpoklady pro obnovu dřívějších nebo vznik nových stran fakticky zanikly. Plně se oživila občanská společnost.⁵

1.1 1946-1948 – volby a krize vlády

V Československu se od posledních voleb (1935) mnohé změnilo a značně se proměnila i voličská základna. Zhruba 15 procent lidí šlo k urnám poprvé. Mimo jiné i proto, že se věková hranice aktivního volebního práva snížila z 21 na 18 let a oproti období první republiky bylo volební právo rozšířeno na vojáky a příslušníky bezpečnostních orgánů. Ve volebním zákoně byla ustanovena povinnost volit a kdo nešel, tomu hrozila pokuta.⁶ V českých zemích kandidovaly čtyři strany: komunistická, sociálnědemokratická, národně socialistická a lidová. Na Slovensku pak slovenští demokraté, komunisté, Strana slobody a Strana práce. Voliči, kteří nesouhlasili se stávajícím režimem i s existujícími stranami, dostali možnost vyjádření (volební povinnost) v podobě tzv. bílých lístků - předpokládalo se, že ji využijí především stoupenci zakázaných stran. S nápadem na bílé lístky přišli komunisté a ostatní strany to považovaly za volební trik a s návrhem nesouhlasily. Volební klání se vyznačovalo ještě i další zvláštností. Tou byla dohoda o pravidlech volební soutěže, kterou uzavřeli představitelé stran Národní fronty 25. března 1946. Strany se vzájemně zavázaly, že povedou svou agitaci v tisku i na schůzích v souladu se zásadami Košického vládního programu a budou v ní prosazovat dosavadní politiku Národní fronty. To znamenalo například obhajovat znárodnění v průmyslu a peněžnictví, zbavení Němců a Maďarů státní příslušnosti, ustavení Národních výborů, vyřešení poměru ke Slovákům na základě rovnoprávnosti atd. Zároveň si strany přislíbily, že i po volbách budou spolupracovat a znovu vytvoří vládu Národní fronty. Proklamovaly také, že budou rozvíjet svůj volební program pozitivně a zdrží se osobních polemik a osočování. Vedení stran slíbila, že se boj povede slušně a zejména se nebudou probíhat osobní útoky, pomluvy a lži o kandidátech druhých stran. Společenská atmosféra, v níž se uskutečnily první poválečné volby, byla ovlivněna mnoha faktory. Minulost a budoucnost vnímal každý jednotlivec podle svých životních zkušeností, ale snad žádná

---

⁵ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991.str.18-36 ISBN 80-04-25699-6

⁶ Just, Petr. *Volby v roce 1946 vyhrál favorit* (online) Praha: Metropolitní univerzita, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2005 (cit. 20.prosince 2008). Dostupný z WWW: <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2005010147> podle Šiška, Miroslav. Deník Právo, sobota 27.5.2006

debata nemohla vynechat problém Mnichova, mnichovské zrady, následného národního ponížení a šestileté německé okupace. Obava z opakování Mnichova se stala určující emocí ovlivňující tvář poválečné československé zahraniční politiky a zdůvodňující politický obrat od Západu k Východu. Jako protipól existovala dychtivost v očekávání nového. Proti krutým zážitkům z hospodářské krize se nabízely představy o dosažení sociální spravedlnosti, hmotného zajištění, kulturního rozkvětu a společenské harmonie cestou politických a hospodářských reforem. Mocně působil dojem z vítězství Rudé armády a mocenské váhy sovětského spojence (včetně iluzí o Stalinovi) a souběžně i celoevropský posun doleva a psychologie dějinné nutnosti vývoje tímto směrem. To vše (včetně například i působivosti komunistické strategie a rétoriky) se slilo do dominujícího přesvědčení, že cesta do budoucnosti vede jen přes socialismus.⁷ Až do voleb 1946 lze strategii Komunistické strany Československa (KSČ) označit jako vyčkávací, nepříliš razantní a ochotnou ke kompromisům. Tato taktika jí spolu s mimořádným nárůstem počtu členů (v závěru roku 1947 více jak 1,5 milionu) a provedením první fáze pozemkové reformy pomohla k vítězství v parlamentních volbách 1946.⁸ V nich pod heslem „Republice více práce, to je naše agitace“ a s relativně umírněným programem „pokojné cesty k socialismu“ získala v českých zemích 40,2 % hlasů.⁹ Po komunistech druhou nejsilnější stranou byla Československá strana národně socialistická (ČSNS). Její poválečná obnova vzešla ze dvou proudů – londýnského exilu reprezentovaného Ripkou, Stránským, Drtinou a domácího ilegálního stranického proudu v čele s Fráňou Zemanovou. Ve volbách získala 23,7 % hlasů.¹⁰ Československá strana lidová (ČSL) představovala v okleštěném stranickém spektru nejpravicovější stranu. Její postavení vycházelo ze zkušenosti londýnského exilu, kdy první a dlouholetý předseda ČSL Jan Šrámek předsedal československým exilovým vládám, jednak z renomé, které římskokatolická církev (potažmo ČSL) získala díky angažmá v domácím odboji. Ačkoliv šla ČSL do voleb jako zřetelně nejslabší členek Národní fronty, skončila celkově třetí s 20,2 % hlasů.¹¹ Československá strana sociálně demokratická (ČSSD) byla rozštěpena do dvou frakcí a infiltrována komunisty. Její předseda Zdeněk Fierlinger byl prvním poválečným předsedou vlády.

---

⁷ Just, Petr. *Volby v roce 1946 vyhrál favorit* (online). Praha: Metropolitní univerzita, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2005 (cit. 20. prosince 2008). Dostupný z WWW: <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2005010147> podle Šiška, Miroslav. Deník Právo, sobota 27.5.2006

⁸ Balík, Stanislav, Hloušek, Vít. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Balík, 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita 2007. str. 130. ISBN 978-80-210-4250-6

⁹ Tamtéž

¹⁰ Tamtéž str. 131

¹¹ Tamtéž str. 132

Ve volbách skončila ČSSD na čtvrtém, posledním místě se ziskem 15,6 % hlasů.¹² V roce 1946 se pro ideu socialismu v nějaké podobě vyslovilo plných 80 procent voličů. Nejpřesvědčivější a nejkonkrétnější podobu mu dokázali vtisknout komunisté, byť o něm tehdy - paradoxně - prakticky vůbec nemluvili.

Zpočátku se zdálo, že se nestalo nic tragického. Vláda předložila přijatelný, pozitivní program, který byl oprávněně označen jako Budovatelský. Akcentoval úkoly obnovy národního hospodářství a zároveň uklidnil ostatní partnery prohlášením, že vláda považuje znárodnovací proces za ukončený.¹³

Na podzim 1947 nebylo v důsledku sucha zajištěno zásobování základními potravinami. Nakonec se hrozivá situace překlenula drastickým snížením přidělů potravy, zavedením lístkového systému a dovozem obilí ze SSSR. Před obchody se tvořily fronty, nespokojenost občanů prudce stoupala, dělníci hrozili stávkami. Mocenskopolitické zájmy již převažovaly. Sucho a jeho následky výrazně přispěly k rozdělování NF. První konflikt, který vyústil v podzimní politickou krizi NF, vznikl ze sporu o milionářskou daň. Komunistický ministr financí Dolanský navrhl zdanění milionářů. Ministři nekomunistických stran tento návrh odmítli. 10. září uprostřed kampaně za milionářskou daň dostaly sekretariáty tří členů vlády - prvního místopředsedy vlády Zenkla, ministra financí Drtiny a ministra zahraničí Masaryka – balíčky s výbušninou. Komunisté v Bezpečnosti neprojevovali o šetření zájem, tomu odpovídal i jejich postup. Aféra se rozrostla v závažný konflikt.¹⁴

Krizi vlády provázel souboj ministerstev vnitra a spravedlnosti o Bezpečnost, spor o komunistický požadavek dalšího znárodnění a pozemkovou reformu. Příčinou rozkolu ve vládě, její neschopnosti se dohodnout a hlubokých rozporů v koalici či jejího rozpadu nebyly názorové rozdíly, ale hrozba uchopením moci jedním z nich. Přitom řada opatření provázejících komunistickou ofenzívu signalizovala. Na prvním místě k nim patřila aktivita bezpečnosti, ale také počínání i dalších komunisty ovládaných institucí, ministerstev, úřadů, i odborů.

KSČ kromě bezpečnostních struktur pronikala i do stranických a státních. V její rukou bylo ministerstvo vnitra, díky čemuž se jí podařilo získat dominantní vliv v policii a tajných službách. V armádě byla situace poněkud složitější. Ačkoli resort

---

¹² Tamtéž str. 133

¹³ Just, Petr. *Volby v roce 1946 vyhrál favorit*. [online] Praha: Metropolitní univerzita, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2005 (cit. 20.prosince 2008). Dostupný z WWW: <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2005010147> podle Šiška, Miroslav. Deník Právo, sobota 27.5.2006

¹⁴ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991.6-97 str. ISBN 80-04-25699-6

obranu řídil sympatizant KSČ Ludvík Svoboda, v čele generálního štábu ještě stáli Heliodor Píka a Bohumil Boček. KSČ postupně ovládala národní výbory, postupně infiltrovala masové organizace a v neposlední řadě měla silný vliv v oblasti informačních zdrojů a médií umocněný ovládnutím ministerstva informací. Další snahou KSČ bylo ovládnutí samosprávy. Podavkem, který odůvodnil likvidaci samosprávy, respektive dvoukolejnost veřejné správy, byla verbální snaha o „zprůhlednění“ veřejné správy. Tato likvidace dokládá totalizující charakter systému.¹⁵

1.2. Únor 1948

Cesta, kterou na podzim 1947 KSČ nastoupila, byla zdrojem a hlavní příčinou sporů v koalici, krize politické, vládní i krize režimu. Únorový konflikt měl vnitropolitické kořeny, poválečný vývoj Československa, konkrétně mocenský záměr komunistické strany, k takovému vývoji směřoval. Přesto však vliv mezinárodní byl značný. V československé únorové krizi se rozhodovalo také o příslušnosti republiky k mocenskému bloku. Již na Jaltské konferenci v únoru roku 1945 bylo rozhodnuto, že střední Evropa bude náležet do sféry vlivu SSSR. Tato skutečnost do značné míry předurčila vítěze a rozhodla o tom, že výsledek střetnutí měl zůstat na dlouhou dobu neměnný.¹⁶

Šest krizových dní bylo naplněno dramatickými událostmi, v nichž se střídaly změny postojů politiků a politických stran, množily a šířily se zprávy pravdivé i falešné, konaly se schůze, veřejné i neveřejné diskuze, zasahovaly útvary Bezpečnosti, ustavovaly se nové mocenské orgány, které prováděly politické čistky.¹⁷

20. února podalo demisi dvanáct ministrů tří politických stran. Tímto krokem chtěli buď donutit komunisty, aby se podřídili vládě, anebo vyvolat krizi, kterou by řešilo jmenování úřednické vlády a vypsání předčasných voleb. Dále se očekávalo, že zastaví pochod komunistů k moci, urychlí parlamentní volby, v nichž bude jejich koaliční partner poražen. Bezprostředním cílem měla být okamžitá náprava poměrů v Bezpečnosti, tj. ukončení personálních přesunů ve prospěch komunistů. Kalkulace ministrů s pádem vlády nevyšla. Téměř jistá představa, že budou následováni sociálními demokraty a také J. Masarykem se nepotvrdila, protože právě oni považovali demisi za politicky chybný krok. Hlavní byla skutečnost, že komunisté využili demise k rozhodujícímu mocenskému střetu. Tím dali únorovým událostem druhý rozměr:

¹⁵ Balík, Stanislav, Hloušek, Vít. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita 2007. str. 131 a 134. ISBN 978-80-210-4250-6

¹⁶ Kaplan, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vyd. Brno: DOPLNĚK 1997. str.256. ISBN 80-85765-73-X

¹⁷ Tamtéž str. 256-259

vedle řešení vládní krize se prvořadým stalo definitivní rozhodnutí mocenské otázky. Představitelé nekomunistických stran si tento posun priorit zpočátku neuvědomili vůbec. To, že komunisté převedli komunistickou krizi v rozhodující mocenské řešení, znamenalo, že zápas se přenesl především na ulici k mimoparlamentním formám politiky. Jakmile se komunistické vedení rozhodlo využít vládní krizi v konečné mocenské střetnutí, všechny své kroky zaměřilo na provedení státního převratu. Dosavadní nástroje a praktiky politického nátlaku nejen využilo, ale dále rozvíjelo a rozšiřovalo (např. o akční výbory, o generální stávkou) a zavádělo nové. Převažovaly v nich administrativně mocenské zákroky a represivní zásahy – politické čistky, propouštění ze zaměstnání, zákazy veřejných schůzí demisionizujících stran, zastavení jejich tisku, prohlídky a zavírání jejich sekretariátů, výslechy a věznění jejich funkcionářů, ovládnutí hlavních složek Bezpečnosti, výstavba Lidových milicí.¹⁸ Když toto úsilí nenarazilo na odpor a politický tlak „ničil odpůrce“ jen pomalu, přistoupilo 23. února komunistické vedení k rozsáhlým represím. Během dvou dnů byl dosavadní režim rozložen a na jeho místě se rodil nový režim, komunistický. Přibývalo těch, kteří dávali najevo kritický postoj k politice svých vedoucích orgánů, ohlásily se první výstupy ze stran, vypovídání poslušnosti apod. Tento proces se po komunistických represích značně sílil a zachvacoval stále větší počet členů a funkcionářů. Politická dezorientace a bezradnost, vědomí a pocit bezmoci byly spolu se strachem hlavními příčinami rychle postupující krize a rozkladu dosavadních velkých vládnoucích stran.

Prezident Edvard Beneš měl 25. února několik možností. Mohl demisi nepřijmout a vzápětí odstoupit. Mohl demisi odmítnout, protože nebyl dojednáno s oficiálním vedením stran. Problém byl ovšem v tom, že 24. února už v nekomunistických stranách bylo či se tvořilo „vnitrostranické dvojvládí“ a oficiální vedení ztrácelo možnost své strany řídit. Prezident se pro tyto varianty nerozhodl zřejmě proto, že mohly vést k chaosu, k rozkolu společnosti, ke konfliktům a k rozsáhlé perzekuci. Kromě toho považoval za svou prezidentskou povinnost dát státu vládu. Slabým místem varianty, kterou použil, tj. přijmout demisi i Gottwaldův návrh - odstoupivší ministry doplnit bez jednání s dosavadním vedením stran novými ministry podle vlastní úvahy, bylo, že mu nedávala prostor pro veřejnou demonstraci nesouhlasu či odporu vůči komunistickému postupu.¹⁹

Únorový převrat otevřel cestu ke komunistickému režimu se všemi jeho důsledky a k zapojení Československa do sovětského mocenského bloku. Ve srovnání

---

¹⁸ Tamtéž str. 526

¹⁹ Tamtéž str. 534

s obdobnými procesy ve státech střední a východní Evropy měl státní převrat v Československu jistou zvláštnost. Uskutečnil se za podpory velké části obyvatel a zapojení do sovětského bloku bylo přirozeným důsledkem poválečné zahraničněpolitické orientace na spojení se SSSR, kterou uznávaly všechny politické strany. Tragické důsledky únorového převratu brzy postihly celou zemi, všechny oblasti života české a slovenské společnosti.²⁰

1.3 Teror v 50. letech

Masová nezákonnost patřila nejen k jevům, které nejvýrazněji charakterizovali období režimu 1948 – 1953, ale byla i podmínkou, předpokladem zrodu a formování nového systému, přechodu od demokracie k diktatuře. Komunistický mocenský monopol zcela přirozeně plodil nezákonnost a rozvrátil právní řád. Vládnoucí skupina vytvářela zákony, vydávala politické směrnice a vykonavatelé moci plodili nařízení jež byla v naprostém rozporu s obecně uznávaným právem a právním vědomím. Parlament přijímal zákony, které byly neslučitelné s ústavou. Vláda, ministerstva i nižší úřady vydávaly nařízení, která odporovala zákonům. Komunistické i státní instituce a jejich funkcionáři vědomě i nevědomě porušovali nejen „staré“ zákony a nařízení, ale i „nové“, vlastní. Prováděli svévolný, účelový, převážně politický a třídní výklad právních norem. Mocenský monopol fakticky vyloučil možnosti ochrany a obrany proti nezákonnostem, zlikvidoval k tomu nezbytné nástroje, mj. nezávislost soudů, upravil trestní řízení soudní a správní, neuznával princip presumpce nevinny.²¹

Ústava 9. května značně posílila pravomoci Národního shromáždění. Poté, co se vzdal funkce prezidenta, na protest proti nové ústavě, Edvard Beneš, stal se novým prezidentem Klement Gottwald. Gottwald zosobňoval nejtvrďší období socialistické vlády Československu. Jako první spojil funkci hlavy státu a Strany. Ústava 9. května dále stanovila novou organizaci soudnictví. Soudní senáty se skládaly ze soudců z povolání a ze soudců z lidu, které určovaly příslušné národní výbory. V justici došlo k razantním čistkám, kdy místa erudovaných soudců zaujali lidé nekvalifikovaní, často s minimálním právním vzděláním. Nicméně rozhodující byl především institut prokurátorů, kteří justici fakticky ovládali.²²

---

²⁰Tamtéž str.523-541

²¹ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1948 – 1953*, 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1991.74 str. ISBN 80-04-25700-3

²²Balík, Stanislav, Hloušek, Vít *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 2.vyd. Brno: Masarykova univerzita 2007. str. 142-146. ISBN 978-80-210-4250-6

Oficiální politika rozšiřovala okruh „třídních nepřátel“ a nižší funkcionáři svévolně určovali „třídního nepřítele“ ve svém okolí. Považovali za něho každého, kdo nesouhlasil s oficiální politikou.

Třídní justice plodila praktikovaný princip tzv. Notoriety, podle něho notoricky známé skutečnosti nebylo nutno dokazovat, samy platily jako důkaz. Např. bylo notoricky známo, že příslušníci určitých sociálních skupin se z třídního nepřátelství k režimu dopouštějí trestných činů.²³

Na stupnici forem masové nezákonnosti stály tresty bez soudu na nejvyšší příčce, v blízkosti politických procesů. Šlo o věznění nebo internaci občanů na základě politických usnesení stranických a státních institucí. Vykonávali je anonymní komise, proti jejichž rozhodnutí nebylo odvolací právo. Takovým způsobem se naplňovaly koncentrační tábory – tábory nucené práce (TNP), pomocné technické prapory (PTP) a kláštery duchovních.

Masová nezákonnost v letech 1948 – 1953 měla dvě etapy. V první, do přelomu let 1948 – 1949, sloužila k zajištění únorového mocenského zvratu a k ustavení diktatury. Soustřeďovala se na zničení mechanismů demokratického vládnutí a občanské společnosti. Místo očekávaného ukončení perzekuce nastala druhá etapa. Nezákonnost sloužila k ochraně mocenského monopolu, k prosazení tzv. společenské přestavby, včetně nereálných hospodářských záměrů a sovětských velmocenských plánů.²⁴ Masová nezákonnost vyrostla v jednu z nejdůležitějších a nejpoužívanějších forem politické, sociální náboženské a jiné masové perzekuce společnosti jako celku a také skupin jako celku a také skupin, vrstev, rodin, jednotlivců.

Omezování náboženské svobody a perzekuce církví a věřících postihovaly všechna vyznání. Zvláště citelně dolehla perzekuce na katolickou církev. Církevní tisk byl omezován a cenzurován, spolky rozpouštěny, školství zredukováno a ideově ovlivněno. Inteligence pocítila všeobecné podcenění své kvalifikace. Pěstovaná nedůvěra komunistických funkcionářů ke „staré či buržoazní inteligenci“ byla hlavním motivem čistek, během kterých byly degradováni tisíce úředníků a odborníků ze svého zaměstnání k nekvalifikované manuální práci. Zvláštní kapitolou byly nezákonnosti vůči větším rolníkům tzv. vesnickým boháčům či kulakům.²⁵ Komunističtí funkcionáři je považovali za největšího nepřítele kolektivizace a režimu a usilovali o jejich likvidaci.

---

²³ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1948 – 1953*, 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1991.74 str. ISBN 80-04-25700-3

²⁴ Tamtéž str. 75

²⁵ Kulakem se rozumí nepřátelský a zlovolný, státní zájmy poškozující sedlák, ekvivalent pro třídního nepřítele.

Stávky byly fakticky zakázány, v závodech si Státní bezpečnost vytvořila síť informátorů. O náladách a názorech zaměstnanců informovali nadřízené orgány. Dělníci, kteří netajili svou nespokojenost nejen s oficiální politikou byli různými způsoby pronásledováni.²⁶

Izolace společnosti se prohlubovala, kontakty občanů se světem odumíraly. Jejich představy o západních zemích byly nepřesné či zcela falešné, pravda o domácím režimu zamlžena až překroucena a informace o státech sovětského bloku zidealizované. Oddělování se od ostatního „nesocialistického světa“ postupovalo zrychleným tempem, až dospělo v roce 1953 do stavu hermetického uzavření hranic před informacemi a myšlenkami zvenčí.

Ke zcela běžné praxi Státní bezpečnosti patřila kontrola listovních zásilek jak vnitrostátních, tak hlavně zahraničních. Šlo v první řadě o osobní i úřední dopisy přijímané a odesílané a o tiskoviny rozesílané poštou. Cenzura korespondence s kapitalistickými státy se prováděla dvojím způsobem. Prvním byla cenzura úkolová, která zadržovala zásilky osob, institucí, měst aj., které byly předmětem zájmu Státní i Veřejné bezpečnosti. Druhý způsob byla namátková cenzura, při níž se prováděla nahodilá či preventivní kontrola dopisů. V pronikání „nepřátelské ideologie“ činilo starosti vedoucím komunistickým funkcionářům vysílání zahraničních rozhlasových stanic v české a slovenské řeči. V první řadě se zabývali omezováním slyšitelnosti, tj. rušením. V druhé polovině roku 1951 začala výstavba uceleného systému radioobrany.²⁷

Nezvrátitelnost mašinérie politických procesů tkvěla v počáteční fázi přesvědčení vedoucích komunistických funkcionářů, že jejich režim není dostatečně pevný. Bylo proto nutné výsledek státního převratu pojistit. Neméně důležitou příčinou procesů se staly mezinárodní události, konkrétně velmocenská politika Sovětského svazu. Příprava na válečný konflikt a rychlá výstavba silné armády patřily k podnětům pro „odhalování válečných plánů imperialistů a jejich domácích pomahačů“ a pro povzbuzení nenávisti k nim. Sloužily rovněž ke zdůvodňování očisty armády od „politicky a třídně nepevných důstojníků“. Mezi příčinami tak rozsáhlé perzekuce a politických procesů v zakladatelském období komunistického režimu byla v první řadě hluboká a všestranná společenská přeměna.

---

²⁶ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1948 – 1953*, 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1991.72-81 str. ISBN 80-04-25700-3.

²⁷ Kaplan, Karel. Tomášek, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994.52-54 str. ISBN 80-85270-38-2.

V Československu proběhly dvě vlny velkých politických procesů: jedna v letech 1948- 1954, druhá na samém počátku let sedmdesátých. Obě vlny se lišily ve stupni a formě perzekuce. První vlna se vyznačovala nesrovnatelně větší krutostí trestů, zjevnými až provokativními nezákonnostmi a téměř všeobecným používaným fyzického násilí. Politické procesy měly působit jako škola ostražitosti a bdělosti. Aby tento úkol naplnily, musely být přístupné nejširší veřejnosti prostřednictvím médií a za její účasti na přelíčeních. Zvláštní místo v politických procesech zaujímaly monstrprocesy. Jejich politická působivost měla překročit hranice státu a měla mít mezinárodní ohlas. Tomu odpovídalo jak politické zaměření, výběr obětí, příprava i průběh přelíčení, tak vykonstruovaná míra zločinů a krutost trestů. Soudní přelíčení, at' se odehrávala v soudních síních nebo v závodních jídelnách, se změnila v divadlo. Probíhala podle předem vypracovaného scénáře a s vybraným obecnstvem. V období nejplodnějším na politické procesy, v letech 1948- 1954, lze vyčlenit fázi od příchodu sovětských poradců do Státní bezpečnosti v roce 1949 – 1950. Mezníkem byl první jimi vyrobený monstrproces, proces s M. Horákovou, J. Bouchačem, J. Nesvátalem a dalšími nekomunistickými politiky, po kterém následovala fáze velkých procesů, která skončila procesem charakterizovaným jako „revoluce požírá své děti“ se Slánským, Clementisem, Reicinem, Frejkou atd. Třetí tříletá fáze se vyznačovala ústupem od velkých procesů a přechodem na procesy neveřejné a menšího politického významu.

U všech více či méně významnějších procesů probíhalo vyšetřování podle výslechových plánů. Výslechový plán obsahoval otázky, které musel vyšetřovatel na oběti vynutit a uvést do protokolu s podpisem vyšetřovaného. Vyšetřovací systém zakotvil v metodách natolik hluboko, že stal obecně používanou každodenní praxí útvaru vyšetřování. Jeho účinnost spočívala v tom, že byl kombinací fyzického a psychického násilí.²⁸ Jako příklady uveďme vyhrožování likvidací příbuzných, pestrou škálu promyšlených trestů nebo projevy sadismu a nepředstavitelné neúcty a ponižování lidské důstojnosti. Krutosti páchané při vyšetřování se neobešli bez obětí. Vyšetřovatele některé vyšetřovance ubili k smrti, někteří svůj život skončili sami sebevraždou nebo se o ni alespoň pokusili. Součástí přípravy soudního líčení byl také výběr a příprava svědků. Většinu tvořili vězňové, se kterými Státní bezpečnost předem nacvičila jejich řeč u soudu. U monstrprocesů se předem připravený text učili odříkávat nazpaměť. Ostatky popravených nebo ve vězení zemřelých politických vězňů se neměly dostat

---

²⁸ Kaplan, Karel. Paleček, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 1. vyd. Brno Barrister & Princípál 2001. 188 str. ISBN 80-85947-75-7

k pozůstalým, aby je „nezneužili“ k protirežimní manifestaci během pohřbu. Díky tomu neměla většina vězňů ani důstojný obřad, jejich ostatky byly tajně pohřbívány (pod cizími jmény) a popel z krematoria se uchovával ve věznici, kde došlo k úmrtí.

Jeden z nejznámějších účelových procesů, se udál na rozhraní let 1949 – 1950. „Zázrak v Čihošti“ měl ukázat jakých „odporných“ metod používá Vatikán a jeho diplomaté v Československu proti státu. Politické čistky postihly většinu generálů, mnozí z nich se navíc stali oběťmi politických procesů. Mezi prvními, kdo skončili před soudem a posléze na popravišti, byl generál Heliodor Píka. Do procesu se promítl sovětský zájem. Píka se totiž ve funkci vedoucího vojenské mise v Moskvě za druhé světové války seznámil s praktikami sovětské zpravodajské služby. Ta se nyní potřebovala zbavit lidí, kteří s ní měli dříve pracovní kontakty. V sérii politických monstrprocesů první poloviny padesátých let zaujímá zvláštní místo proces s „Protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským“. Souhlas vedoucích komunistických funkcionářů s odsouzením jejich soudruhů vyplýval mimo jiné z obavy, aby mezi obžalovanými neskončili oni sami. Svou roli sehrály i osobní vztahy, vzájemné podezírání, antipatie i zákulisní mocenské spory.²⁹

Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským dodnes vzbuzuje pozornost zejména proto, že se ostří zvuče obrátilo proti vedoucím kádrům uvnitř strany. A také proto, že v tomto procesu se čtrnácti obžalovanými bylo vysloveno jedenáct rozsudků smrti. Pod dojmem zřůdnosti procesu s Rudolfem Slánským a jeho třinácti spoluobžalovanými ustupuje do pozadí vědomí československé, ale především zahraniční veřejnosti skutečnost, že vykonstruované procesy s nejvyššími rozsudky postihly dříve než vlastní straníky zejména nekomunisty. Za všechny nekomunisty budiž uvedeno jen jméno národně socialistické poslankyně dr. Milady Horákové. Tato statečná žena byla jako členka protinacistického odboje dlouhá léta internována v německých koncentračních táborech. Stala se hlavní postavou v procesu inscenovaném komunisty a byla přes protesty z celého světa popravena³⁰

---

²⁹ Kaplan, Karel. Paleček, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 1. vyd. Brno Barrister & Principál 2001. 37-207 str. ISBN 80-85947-75-7

³⁰ Utitz, Bedřich. Neuzavřená kapitola. *Politické procesy padesátých let*. Praha: Lidové nakladatelství 1990. 9-10 str. ISBN 80-7022-091-0

2.Pražské jaro

2.1.Krise režimu, společenské oteplování

Postupné poznávání sovětské skutečnosti jako antidemokratické přinášelo s sebou i proměny v kognitivních aspektech české politické kultury, a to jak podmět varující před naivní důvěřivostí a iluzemi. S tím se do rámce politické kultury vracely i prvky národní hrdosti a sebevědomí. Projevy kultu, který vnitřními silami udržoval sovětizaci české země, nadále působily, ale ztrácely na upřímnosti a hodnověrnosti. Prvním takovým aktem byla reakce široké veřejnosti v Plzni proti měnové reformě. Spisovatel a filosof Václav Černý označil tento zcela po právu jako povstání. Měnovou reformu charakterizoval jako důsledek katastrofální hospodářské politiky, která vedla k ožebračení národa, který v plzeňském regionu reagoval radikálním povstáním.³¹

Proces sovětizace české společnosti a české politické kultury ztrácel postupně velmi významnou oporu – vstřícnost české veřejnosti. Gottwaldem hlášaná teze o nezbytnosti přibližovat se sovětskému vzoru se v různých oborech a aktivitách české společnosti jevila spíše jako podnět k satirickým replikám. O diskreditaci Gottwaldovi teze se „zasloužili“ i mnozí sovětsí experti, kteří byli očekáváni jako mistři vyšší kvality než domácí odborníci. Očekávání se však v mnoha případech nesplnilo. Rozčarování ze sovětského vzoru umocňovala již i zkušenost řady českých občanů, kteří navštívili sovětská města a zvláště těch, kteří mohli nahlédnout do života na sovětském venkově.³²

V šedesátých letech procházel politický systém změnami. K vnitropolitickým impulsům patřila decentralizace řízení, ústava z roku 1960 a z ní vyvozené úpravy právních norem a hlavně rehabilitace z roku 1963, která se týkala politických procesů s komunistickými funkcionáři. V řetězu změn představuje výrazný bod XIII. Sjezd KSČ v červnu 1966, jehož dokumenty obsahovaly dosud největší úpravy v postavení a roli volených mocenských orgánů, zájmových organizací i samotné komunistické stany. Značně působil necitlivý až přehlíživý poměr českých nacionalistů ve vedení KSČ k národním tužbám Slováků, jakož i souhlasné, ba dokonce nadšené přijetí ústavy 1960, až na malé výjimky, všemi vedoucími slovenskými komunisty. Už dva roky zaznívaly kritické hlasy a kritika značně zesílila po rehabilitaci tzv. slovenských buržoazních

---

³¹ Černý, Václav. *Paměti III* (1945 – 1972), str. 453 podle Pecka. Emanuel. *Politická kultura v ČR*. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů. Praha 2000. str. 72. ISBN 80-245-0017-5

³² Pecka. Emanuel. *Politická kultura v ČR*. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů. Praha 2000. str. 72. ISBN 80-245-0017-5

nacionalistů (G. Husák a další) v roce 1963. Objevovaly se i návrhy na federativní uspořádání česko-slovenského vztahu. Nejen politický tlak na Slovensku, ale i personální změny ve vedoucích orgánech – odchod Širokého z funkce předsedy vlády, Bacílka z funkce prvního tajemníka Komunistické strany Slovenska (KSS) a nástup Dubčeka (první tajemník KSS), Lenárta (předseda vlády) na jejich místa³³ – vytvářely příznivé podmínky pro změnu. Zejména Novotný vládě vytýkal, že je slabá a že nevládne. Kritizoval Širokého, poté i jeho nástupce Lenárta. Nespokojenost komunistických institucí se promítla v častých personálních změnách a reorganizacích vlády. V letech 1960-1963 se vyměnilo třináct ministrů, v letech 1964-1967 dokonce patnáct.³⁴ Personální změny byly takového charakteru, že ubývalo ministrů – polických funkcionářů a přibývalo odborníků.

Postavením Bezpečnosti v šedesátých letech otřásl tři události: uvěznění mezi příslušníky v Bezpečnosti oblíbeného ministra Baráka v roce 1962, rehabilitace odsouzených v politických procesech a s tím spojený odchod z trestu kolem 150 funkcionářů SNB, důsledky změn oficiální politiky, zejména proklamace o všelidovém státu a o nové roli a formách třídního boje.

Poněkud se změnila dosavadní tvrdá oficiální církevní politika, což se projevilo i ve vztahu státu a Vatikánu (odchod arcibiskupa Berana z internace do Říma)³⁵ a v zahraničních stycích všech církví. Ty navazovaly po roce 1948 na násilím přerušené mezinárodní vztahy. Nejdále v nezávislosti na mocenských institucích dospěly kulturní svazy – spisovatelů, divadelních filmových a televizních tvůrců, výtvarných umělců, skladatelů, architektů, a novinářů. Nicméně s růstem autonomie se zvyšoval jejich význam v politickém systému a v životě společnosti. V politickém životě se měnila role veřejného mínění. Probuzené veřejné mínění se stalo novým a velmi významným prvkem a důležitým faktorem změn politického systému. Při jeho probuzení hrály velmi aktivní roli hromadné sdělovací prostředky – tisk, rozhlas, televize. Politické uvolnění a změny mocenskopolitického systému poznamenaly i jeho páteř – komunistickou stranu. Ve vedoucích institucích získávali převahu funkcionáři střední generace nad těmi, kteří ve vysokých funkcích byli v padesátých letech. Nejzávažnějším rysem v životě KSČ byl postupující rozklad její politické či ideové jednoty. Prvním a mimořádně účinným motivem se stalo v roce 1963 i částečné odhalení pravdy o politických procesech. Působilo jako šok a vyvolalo vnitrostranickou krizi, otřáslo důvěrou ve vedoucí

---

³³ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1953-1966*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1992.str. 132. ISBN 80-04-25745-3

³⁴ Tamtéž

³⁵ Tamtéž

funkcionáře. V polovině šedesátých let se v komunistické straně vytvořili takové poměry, že nebyla schopna jednotně a bezvýhradně, disciplinovaně prosazovat vůli mocenské skupiny. Pozbyla jeden z hlavních znaků moci.³⁶

Do šedesátých let vstupovala česká veřejnost připravena pod mocenským nátlakem zdobit okna a nosit na různé oslavy sovětské vlajky, ale s vědomím o tomto nátlaku. Ve vývoji české politické kultury se prosazuje zvláštní znak – touha po rehabilitaci demokratických hodnot proti totalitarismu. Takto transformující se česká politická kultura získává podobu jakéhosi ilegálního vědomí, o němž mají všichni značnou povědomost, které je zároveň v různých slovních náznamech formou dorozumívání a ovšem také ochranou před persekucí. Je to proces, kdy v české politické kultuře ztrácí kredit nejen sovětský vzor, ale i česká mocenská elita. Do každodenního sociálního a politického chování vstupuje tvořící se nový obsah české politické kultury jako motivace vedoucí k prohlubování propasti mezi českou vládnoucí elitou a ovládanými. Tradiční znak české politické kultury – úcta k vůdcům národa – nestačil k tomu, aby národ mohl brát tuto elitu vážně. Tradice zde nepomohla jako faktor, který vedl ke srovnávání dřívějších demokratických vůdců s aktuálními výstupy představitelů vládnoucí politické strany.

Kritika kultu Stalinovy osobnosti na XX: sjezdu KSSS a zdůraznění velkého významu vědy jako výrobní síly vedlo k tomu, že orgány ÚV KSČ musely tyto priority alespoň deklarovat. To však umožnilo celé řadě straníků, orientujících se na reformu systému, nalézat spojení s českou veřejností, která revolučnost chápanou, jako nenávist či závist, dávno odsuzovala. Ve vědeckých institucích a na vysokých školách vědci a pedagogičtí pracovníci spatřovali v kritice kultu osobnosti a dogmatismu východisko k posilování nezávislosti své odborné práce. Velký zájem o sociologii projeví posluchači i na Večerní univerzitě marxismu, kterou často nedobrovolně, navštěvovali lékaři, učitelé, hospodářští pracovníci, příslušníci armády a bezpečnosti. Tak se prvky sociologického a reformního myšlení dostávaly do vědomí širokého spektra tehdejší české a slovenské veřejnosti. Dá se říci, že věda se tak velmi významně podílela na formování kulturního aktivismu, který se prosadil jako znak české politické kultury v roce 1968.³⁷

---

³⁶ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1953-1966*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1992.str. 117-138. ISBN 80-04-25745-3

³⁷ Pecka, Emanuel. *Politická kultura v ČR*. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů. Praha 2000. str. 70-78. ISBN 80-245-0017-5

2.2. Změny v KSČ, Novotného pád

Generační posun v členské základně KSČ v šedesátých letech se promítl i v dalších oblastech stranického života. Značného rozsahu dosáhl podíl komunistů mimo pracovní proces a každoročně se zvyšoval. Tyto politicky „mrtvé duše“ se obvykle neúčastnily veřejného ani stranického života představovaly jeden zdroj pasivity komunistů. Pasivní část členstva je přirozeným jevem každé masové strany. Charakteristické pro KSČ bylo, že pasivita narůstala a zejména, že v šedesátých letech se šířila i ve funkcionářských sborech. S rostoucí pasivitou komunistů nepřímo souvisel i odchod ze strany. Někteří pasivní odcházeli sami, jiní byli vylučováni. Přesuny v členstvu a funkcionářských sborech zachycují ještě další znak ovlivňující činnost strany. V šedesátých letech se měnila její sociální struktura – úbytek dělníků se nezastavil a klesl až na 28,7%, naopak vzrostl podíl duševních pracovníků na 31.6%³⁸.

Přesuny zejména ve funkcionářských sborech patřily mezi zdroje rozporů uvnitř strany. Na říjnovém zasedání ÚV KSČ rozhodl, že o sporných bodech bude jednat na příští schůzi v prosinci 1967. Dva měsíce, které oddělovaly obě zasedání, naplňovaly události, které nasvědčovaly, že se chystá důležitý střet. Na jedné straně byli odpůrci dalších úprav politických poměrů, jak o nich mluvili někteří členové ústředního výboru. A. Novotný, který stanul v čele odpůrců výraznějších změn, si nejdříve neuvědomoval hloubku rozporů a předpokládal, že jde o mocenské zájmy několika členů stranického vedení. Prvním závažným krokem Novotného přípravy na prosincový sjezd bylo jednání s A. Duběčkem zastávajícím proreformní směřování strany. Po říjnovém střetu se rozpory mezi nimi ještě více prohloubily a rozšířily se i do vedení Komunistické strany Slovenska. Na prosincovém sjezdu se situace a tlak na Novotného, aby rozdělil své funkce, tak vyhrotila, že Novotný nabídl rezignovat na svou funkci generálního tajemníka. Sjezd pak pokračoval v lednu. Hned první den schůze utrpěl Novotného směr dvě trhliny. Zcela převážilo přesvědčení o nutnosti rozdělení nejvyšších funkcí a pro kandidáty, které navrhl Novotný jako své nástupce se nevyslovili všichni jeho dosavadní příznivci. V diskuzi se členové předsednictva vyjadřovali k jednotlivým závěrům konzultativní skupiny. Nejdůležitější byl bod čtvrtý – doporučení kandidáta na funkci prvního tajemníka. Všichni se bez výjimky vyslovili pro A. Duběčka. Jednomyslné rozhodnutí předsednictva ÚV o rozdělení nejvyšších funkcí a nečekaná shoda na jednom kandidátovi fakticky znamenala politický pád Novotného. Změna ve vedení přispěla k přijetí rezoluce. Rezoluce schválená všemi přítomnými jednoznačně

---

³⁸ Maňák, J.:c. d.,část II. ÚSD, č.j. SII/28, SII/55. podle Kaplan, Karel. *Kořeny reformy 1956-1968 Společnost a moc*. 1vyd. Brno: Barrister & Principal 2008. ISBN 978-80-87029-31-2

konstatovala, že společnost vstoupila do nové vývojové etapy. Z tohoto faktu vyvozovala nutnost přizpůsobit novým podmínkám poměry politické (demokratizace), v hospodářství i kultuře. Šlo o první krok, který směřoval k nezbytnosti změn v dosavadním systému a vytvořil předpoklady pro zajištění převahy příznivců proreformního úsilí ve vládnoucích strukturách. Zároveň otvíral dveře diferenciaci různorodého názorového uskupení příznivců reformem, sporům o charakter a hloubku změn, o koncepci reformního programu.³⁹

2.3.Obrodný proces

Na lednovém zasedání se jeho účastníci usnesli, že jednání pléna bude před veřejností utajeno. Někteří členové ÚV, reformě orientovaní komunisté, však v duchu atmosféry předcházejících měsíců toto usnesení porušili. S nejotevřenější a nejobsáhlejší informací vystoupil Josef Smrkovský, který 21. ledna 1968 uveřejnil v odborářské práci článek s názvem *O co dnes jde*. Ukázal zde na souvislost výměny generálního tajemníka s nutností odstranit byrokratický styl práce, s potřebou nahradit četná bezpráví, která se stala v minulosti, souvislost s nezbytností demokratizovat nejen stanů, ale celou společnost. Zvyšující se zájem o politické informace v celé společnosti povzbuzoval nejen novináře, aby ještě před zrušením cenzury informovali čtenáře netradičním způsobem a zároveň se mnohem více zajímali o jejich názory. Obrozující se poměry v Československu nemohly nebyť nepříjemnou záležitostí pro mocenskou elitu v Kremlu. Proto byl také Alexandr Dubček záhy po svém zvolení generálním tajemníkem KSČ pozván na pohovor do Moskvy. Ve vlastním životopise uvedl: „*Brežněv mě požádal, abych mu vysvětlil, jak se dívám na vnitřní situaci v Československu a jaké jsou moje politické plány. Snažil jsem se vysvětlit, že existující politický systém neodpovídá našim podmínkám, že vede k narůstajícímu napětí a konfliktům, jejichž důsledkem je stagnace a současná krize. Opatrně jsem se vyhýbal pojmům „reforma“ a tím spíš pojmu „revize“, které by zvýšily nepřátelství těchto marxistů-leninistů. Namísto toho jsem používal slova jako „obnova“ a „oživení“.*“⁴⁰

Konec ledna 1968, tzv. obrodný proces byl na samém počátku a projevy demokratické politické kultury se ještě pohybovaly v rámci opatrného zjišťování, co je a co není možné. Překonání tohoto stadia je možné časově situovat do začátku měsíce března. Svoboda slova a veřejného projevu jako podstatný znak demokratické politické

³⁹ Kaplan, Karel. *Kořeny reformy 1956-1968 Společnost a moc*. 1.vyd. Brno: Barrister & Principal 2008.str.609-748 ISBN 978-80-87029-31-2

⁴⁰ Dubček, Alexander *Naděje umírá poslední*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda 1993, str. 144. ISBN 80-205-0351-X

kultury dosahovala již značné intenzity. V tomto období nešlo již jen o odvahu vyjadřovat své názory, myšlenky, ale i o snahu dopátrat se pravdy a tu nezastírat neomezovat. Zájem o věci veřejné měl již v té době celonárodní rozměr. Významné postavení si zachovávali reformní komunisté, ale o svůj podíl se hlásila i velká skupina tzv. bezpartijních. Tento sociálně-strukturní fakt oživoval další významnou kategorii demokratické politické kultury, kategorii opozice. V československých poměrech 60. let tento předpoklad neexistoval a proto formování opozice a dokonce názorů na tento jev bylo specifickou a obtížnou záležitostí. Důslednými zastánci opozice, projevující se v úsilí o založení dosud neexistující nebo zakázané politické strany byli většinou političtí vězni a jejich příbuzní a přívrženci, k této skupině patřila rovněž část příslušníků do února 1948 velmi bohatých rodin. Existovala rovněž početná část občanů, která za léta manipulace a přidělování hodnot si na tento typ vládnutí vytvořila návyk, dokonce s přesvědčením, že je manipulována ke svému dobru či prospěchu. Problém opozice v československých poměrech 60. let získal na specifičnosti jednak tím, že reformní komunisté byli v opozici proti konzervativnímu vedení ÚV KSČ za souhlasu široké veřejnosti, jednak tím, že tito opozičníci nabádali ostatní občany k jednotě, která by zaručovala další postup demokratizace společnosti. K specifičnosti této problematiky přispívala ještě skutečnost, že většina společnosti (80%)⁴¹ pokládala socialismus za cílovou společenskou hodnotu.⁴² Tyto projevy se samozřejmě odrazili i na lidech s levicovým smýšlením. Na jaře 1968 skupina předválečných sociálních demokratů tvořená, vesměs nedávno předtím propuštěnými politickými vězni, se pokusila obnovit činnost Československé sociální demokracie. V čele této skupiny byl Zdeněk Bechyně, syn předního prvorepublikového sociálně demokratického politika, voják naší západní druhoobojové armády a politický vězeň padesátých let. V dubnu 1968 byl ustaven pětičlenný přípravný výbor pod Bechyňovým předsednictvím, který měl zajistit založení Masarykova sdružení pro demokratický socialismus v případě, že by se nepodařilo stranu obnovit. Přípravný výbor zahájil 23. května 1968 jednání se zástupci předsednictva ÚV KSČ. Obnova sociálně demokratické strany v roce 1968 by v tehdejší době znamenala zásadní průlom do mocenského monopolu komunistického režimu a zásadní změnu poúnorového politického systému. Toto nebezpečí KSČ rozpoznala, proto takové snahy okamžitě narazily na odpor představitelů KSČ. Protože

---

⁴¹ Ústav pro soudobé dějiny, Sběrka Komise vlády ČSFR, A553, duben 1968 podle Pecka. Emanuel. *Politická kultura v ČR*. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů. Praha 2000. str. 80. ISBN 80-245-0017-5

⁴² Pecka. Emanuel. *Politická kultura v ČR*. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů. Praha 2000. str. 80-83. ISBN 80-245-0017-5

sociální demokraté nechtěli ohrozit dosavadní výsledky demokratizačního procesu, pozastavil přípravný výbor svou činnost.⁴³

2.4. Akční plán a Dva tisíce slov

Alexandr Dubček jako první tajemník ÚV KSČ považoval za nutné vypracovat nejdříve konkrétní program demokratických reforem a získat pro něj takové vedení, které by jej přijalo za svůj. Úkolem vypracovat Akční program demokratizace ve všech oblastech československé společnosti byla pověřena zvláštní skupina pracovníků z řad politického vedení a aparátu, ale i z řad pracovníků vědy a kultury. Akční program jako základní dokument Pražského jara vychází především z důkladné kritické analýzy minulého období, z poznání příčin hluboké společenské krize, jejímž hlavním zdrojem bylo dogmatické, mocenskobyrokratické uplatňování stalinského pojetí socialismu a jeho metod řízení v podmínkách vyspělého Československa. Proto základní myšlenkou a konkrétním obsahem Akčního programu je prosazení socialistické demokracie v řízení všech stránek života československé společnosti a zajištění všech demokratických práv pro každého jednotlivého občana: svobody projevu, shromažďování, spolčování, pobytu a pohybu atd.⁴⁴

Akční program KSČ schválilo plénum Ústředního výboru KSČ 9. dubna 1968. Mezi jeho hlavní teze patřili:

- požadavek na vlastní cestu k socialismu při zachování spojenectví se SSSR a ostatně lidově demokratickými státy
- kritizoval praktiky používané komunistickou mocí v 50. a 60. letech
- vznášel požadavek na demokratizaci společenského života i samotné KSČ, navrhoval tzv. zájmový pluralismus
- více pravomocí mělo příslušet vládě a parlamentu („vládnout by měla pouze vláda, strana by měla pouze vést)
- Národní fronta se měla přeměnit na místo, kde si politické strany budou navzájem partnery
- sliboval svobodu slova ve sdělovacích prostředcích i v umělecké tvorbě
- vláda měla uskutečnit ekonomické reformy, např. větší spoluúčast zaměstnanců na řízení podniků, větší odpovědnost za výsledky hospodaření, méně centrálního řízení

---

⁴³ Paroubek, Jiří. *Rok 1968 – rok uvolnění* In *Odkaz pražského jara pro současnost a budoucnost*. Vysoká škola evropských a regionálních studií. České Budějovice 2008. str. 104-108. ISBN 978-80-86708-62-1

⁴⁴ Benčík, Antonín. *V chapadlech Kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta 2007. str. 82-83. ISBN 978-80-204-1617-9

-uskutečnit k 1. lednu 1969 federalizaci československého státu (jediný bod programu, který se dočkal své realizace)⁴⁵

Akční program, publikovaný v plném znění, nesl zřetelnou pečeti intelektuálního týmu svých autorů. Jeho vysoká teoretická úroveň byla ve své době naprosto unikátní v celé socialistické soustavě, tak jako jím byly početné stati autorů v československé publicistice 60. let, otiskované zejména v Literárních novinách, v Kulturním tvorbě, Kulturním životu a dalších.⁴⁶ Zatímco Akční program KSČ byl výzvou k reformě komunistické strany, Dva tisíce slov byly podněty, které šli za rámec Akčního programu. Dva tisíce slov (úplný název Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem) byl společně s Akčním plánem nejvýznamnějším dokumentem Pražského jara. Dokument vznikl na podnět pracovníků Československé akademie věd. Šlo o aktivizaci československé veřejnosti proti stále zjevnému tlaku sovětského vedení proti vedení reformním změnám v zemi. Jako manifest jej sepsal spisovatel Ludvík Vaculík. Text vyšel 27. června 1968 v Literárních listech a denících Práce, Mladá fronta a Zemědělské noviny. Manifest podepsaly stovky osobností veřejného života a více než sto tisíc občanů. Hlavním úkolem obsahu dokumentu byla kritika poměrů, výčet toho, co je třeba změnit. Hlavně šlo o svobodu slova. Výzva, s níž byla spojena následná podpisová akce byla vedením KSČ odmítnuta. Důvodem byly mj. obavy, které se ostatně později naplnily, že to bude záminka k dalšímu vystupňování tlaku sovětského vedení proti československé reformě a jejím představitelům.⁴⁷

2.5. Mezinárodní rozhovory, předzvěst intervence

Tou měrou, jak se reformní proces rozvíjel do šířky i do hloubky, začaly se z Berlína, Moskvy, Varšavy, Sofie a posléze i z Budapešti ozývat kritické hlasy, obviňování z narůstání pravicově-oportunistických, antisocialistických sil a varování před hrozbou kontrarevoluce. Už několik týdnů po lednovém plénu ÚV KSČ přešla vedoucí grémia pěti zemí varšavského společenství⁴⁸ do kritiky a varování k přímému ideologicko-politickému a mocenskopolitickému nátlaku na teprve se formující

---

⁴⁵ Císař, Č. *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*. Praha: SinCon, s.r.o. 2005. str. 733. ISBN 80-86718-56-5

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ Dvořák, K., Pána, L. *Dva tisíce slov*. In *Odkaz pražského jara pro současnost a budoucnost*. Vysoká škola evropských a regionálních studií. České Budějovice 2008. str. 37. ISBN 978-80-86708-62-1

⁴⁸ Varšavská smlouva byl vojenský pakt evropských zemí tzv. východního bloku existující v letech 1955 až 1991. Deklarativně byla cílem Varšavské smlouvy koordinace politiky a vytvoření systému kolektivní bezpečnosti v Evropě, resp. spolupráce ve vojenské oblasti při společné obraně socialismu, suverenity a nezávislosti, ve skutečnosti byla však protipólem severoatlantického paktu

Dubčekovo reformní vedení. Nechyběla ani hrozba ozbrojeným zásahem nebo nabídka „internacionální“ vojenské pomoci k zvládnutí kontrarevoluční situace v Československu. Je snadno pochopitelné, že hlavní slovo v rozhodovacím procesu varšavské pětky měla Moskva. Ba dokonce s určitým zjednodušením je možné říci, že představitelé Berlína, Varšavy, Sofie a posléze i Budapešti schvalovali rozhodnutí Moskvy až příliš ochotně, aniž bychom tím chtěli bagatelizovat jejich vlastní aktivitu.⁴⁹

První koordinovanou akcí proti československému reformnímu procesu a jeho vedení při níž bylo použito masivního ideologického nátlaku včetně poněkud zastřené hrozby vojenského zásahu, byla schůzka představitelů varšavské pětky s československou delegací v Drážďanech 23.3.1968. Účastníci této schůzky Dubček, Černík, Lenárt, Kolder a Biřák přijeli do Drážďan s představou, že se bude hovořit o ekonomických otázkách. Místo toho je čekalo překvapení v podobě početné generality sovětské a německé armády. Vzápětí byli nuceni vyslechnout z úst Ulbricha, Gomulky, Brežněva a Kosygina zdrcující kritiku reformního procesu. V jejich vystoupení zaznívala nejen obava z možného vytržení Československa z rámce varšavského společenství. Představitelé varšavské pětky viděli v Akčním programu smrtelné nebezpečí pro socialismus v Československu neboť pochopili, že tento program je popřením jediného správného sovětského stalinistického modelu, že se může stát příkladem pro národy jejich zemí tudíž nebezpečím pro vlastní mocenské pozice. Zvláště A. Dubček však dokázal v improvizovaném vystoupení reformní proces obhajovat. Na závěr bylo přijaté nic neříkající frázovité komuniké. 8. dubna 1968 vydal ministr obrany SSSR maršál Grečko a náčelník generálního štábu Sovětské armády maršál Zacharov přísně tajnou direktivu k okamžitému zahájení příprav k vojenské operaci „Dunaj“, tj. k přípravě eventuální vojenské intervence proti Československu. Tato direktiva, vydaná se souhlasem Brežněva, byla určena sovětským vojskům dislokovaným dosud v zemích Varšavské smlouvy i na území SSSR. Představitelé Československa byli na schůzce v Moskvě 4. května opět podrobena tvrdé kritice. Po následující diskuzi k závěrům Československo-sovětského jednání Brežněv předložil další návrh: provést na území Československa vojenské cvičení jako formu nátlaku na reformní vedení a současně jako formu pomoci k aktivizaci „zdravého jádra“ ve vedení KSČ, tj. Kolderovi, Indrovi, Biřakovi a dalším.⁵⁰ Koncem května a počátkem června se začala do Československa přesunovat sovětská, polská a maďarská vojska. Měla se

---

⁴⁹ Benčík, A. *Requiem za Pražské jaro*. 1. vyd. Tempo ed. Fakta: Třebíč 1998, str. 24

⁵⁰ Benčík, Antonín. *V chapadlech Kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta 2007. str. 93. ISBN 978-80-204-1617-9

zúčastnit cvičení „Šumava“, naplánovaného na 20.-30. června. Maršál Jakubovkij, velitel cvičení, si však vynutil účast většího počtu vojsk než jaký byl původně dohodnut s velením československé armády – s gen. Dzúrem.⁵¹ Jak se později ukázalo byla to ve skutečnosti jen generálka na plánovanou intervenci. Maršál Jakubovskou se zcela záměrně snažil cvičení prodloužit posléze zdržovat odsun zúčastněných vojsk i přes protesty Dubčeka i Dzúra. Avšak největší vzrušení v Československu vyvolal dopis varšavské pětky z 16.7., obviňující reformní vedení ze všech možných smrtelných hříchů a situaci v Československu hodnotící jako situaci hrozící kontrarevolučním výbuchem.⁵² Dlouho očekávaná schůzka v Čierné přinesla podle SSSR a Biľaka dohodu mezi Dubečkem a Brežněvem podle které Československo zajistí obnovení vedoucí role KSČ ve vztahu k sdělovacím prostředkům, zákaz politických klubů a organizací jako je KAN, aby nebylo povoleno obnovení sociální demokracie, a že ze svých funkcí odejdou Kriegel, Císař, Hájek a další. Podle A. Dubčeka však žádný slib ke splnění těchto požadavků nedal, každopádně šlo o obvyklou metodu Moskvy, která své požadavky požadovala automaticky za přijaté.⁵³

Porada vedení komunistických stran šesti zemí začala 3. srpna 1968 v Bratislavě. Ten den opouštěly Československo poslední sovětské tanky, jenž tu zůstaly po cvičení „Šumava“. Podkladem jednání byl sovětský návrh dokumentu, vycházející ze závěrů československých „dohod“ v Čierné. Do „Prohlášení“, obsahující obvyklé fráze, byla ovšem imputována i teze, na niž se varšavská pětka později odvolávala jako na zásadu opravňující k vojenské intervenci: *„podpora, ochrana a upevnění těchto vymožeností, kterých dosáhly národy svým úsilím, obětavou prací lidu každé země, jsou společnou internacionální povinností všech socialistických zemí.“*⁵⁴ V průběhu jednání předal Bilak Brežněvovi první zvací dopis, obsahující žádost konzervativců o „internacionální pomoc“ včetně vojenské pomoci proti nebezpečí kontrarevoluce.⁵⁵ Zatímco se kolem hranic Československa hromadily zbraně a přesunovala se vojska, pozornost československého reformního vedení byla zaměřena na další pozitivní rozvíjení obrodného procesu. Klíčovou roli v něm měl sehrát mimořádný XIV. Sjezd KSČ svolaný na září.

---

⁵¹ Tamtéž str. 95

⁵² Benčík, Antonín. *V chapadlech Kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta 2007. str. 83-99. ISBN 978-80-204-1617-9

⁵³ Ústav pro soudobé dějiny-SK, R81, záznam rozhovoru s A. Dubečkem podle Benčík, A. *Requiem za Pražské jaro*. 1. vyd. Tempo ed. Fakta: Třebíč 1998, str.116-132

⁵⁴ Rok šedesátý osmý..., s. 265n, Rudé právo, 4.8.1968 podle Benčík, A. *Requiem za Pražské jaro*. 1. vyd. Tempo ed. Fakta: Třebíč 1998, str.116-132

⁵⁵ Ústav pro soudobé dějiny-SK, Z/P 3, výpověď V. Biľaka 17.4.1990 podle Benčík, A. *Requiem za Pražské jaro*. 1. vyd. Tempo ed. Fakta: Třebíč 1998, str.116-132

13. srpna 1968 se události, které vyústily v tragické 21. srpen daly do urychleného pohybu. Den předtím odevzdal J. Kašpar z Útvaru svobodných informací, plánu a řízení KSČ tzv. „Zprávu o současné politické situaci v ČSSR a podmínkách činnosti KSČ“. A právě tento materiál měl skupině Kolder, Indra a spol. posloužit po dohodě s Červoněnkem a Moskvou k nástupu do protiútoků. Na zahájení schůze předsednictva ÚV KSČ navrhli projednat dokument „Prohlášení“ k situaci v zemi, v němž záměrně zveličili všechny negativní stránky Kašparovy „Zprávy“. Po Výsledku dalších jednání pak vyzněl jednoznačně v rozhodnutí provést vojenskou intervenci vycházející z toho, že ze strany Komunistické strany Sovětského svazu a dalších bratrských stran jsou vyčerpány všechny politické prostředky působení na KSČ k jeho usměrnění k odporu proti antisocialistickým silám. Politbyro ÚV KSSS došlo k závěru, že nastal moment k přijetí aktivních opatření k záchraně socialismu v ČSSR a jednomyslně rozhodlo: poskytnout KSČ a národům Československa pomoc a podporu ozbrojenými silami. Kromě toho bylo rozhodnuto, že velitelem intervenčních vojsk bude generál Pavlovskij. Zbývalo ještě dokončit politické zajištění celé akce. Důležitou roli v něm měla sehrát antireformní skupina ve složení Kolder, Indra, Biřák, Hoffman a další. Byl připraven dokument s výzvou k lidu a výzvou k bratrským stranám o pomoc zdravým silám.⁵⁶

---

⁵⁶ Benčík, A. *Requiem za Pražské jaro*. 1. vyd. Tempo ed. Fakta: Třebíč 1998, str.116-132

3. Intervence vojsk Varšavské smlouvy

3.1. 21. srpen 1968

V pozdním odpoledni a během večera v úterý 20. srpna 1968 byly do stavu bojové pohotovosti uvedeny statisíce vojáků, tisíce vojenských automobilů, obrněných vozidel, tanků a letadel pěti států Varšavské smlouvy, připravených podél hranic Československa. Zhruba ve 23.00 překročily hraniční čáru úderné a průzkumné skupiny, následované masou vojsk a techniky. Začala tak operace Dunaj, největší vojenská akce v Evropě od druhé světové války.⁵⁷ Hlavním cílem intervenčních vojsk v prvních hodinách invaze byly vládní budovy v centru Prahy. Sdělovací prostředky, telekomunikace a vojenské objekty měli přijít na řadu až později. Do hlavního města souběžně směřovaly kolony obrněnců, valící se od hranic s NDR, a elitní jednotky, přepravované letecky z Polska přímo na ruzyňské letiště. Obsazení Prahy se uskutečnilo velmi rychle. Už ve dvě hodiny ráno přistály na Ruzyni první antony s výsadkáři a obrněnci. O hodinu později byla Sověty obklíčena budova předsednictva vlády v centru města. Výsadkáři zatkli předsedu vlády O. Černíka. V 4 hodiny a 30 minut byla obklíčena také budova sekretariátu ÚV KSČ na nábřeží Vltavy, ve které zůstává izolován Dubček a několik dalších členů předsednictva. Zatímco představitelé strany sklesle čekají, až si pro ně „přijdou Rusové“, dav demonstrantů, který se o vpádu cizích vojsk dozvěděl z rozhlasu se pokouší budovu bránit vlastními těly. Invaze si zde zřejmě vyžádala první oběť. Po té sovětští vojáci vnikli dovnitř a internují přítomné československé představitele. Ti už nesmí budovu opustit ani s nikým telefonovat. Nejvyšší stranické vedení tak ztratilo kontakt se státními orgány, sdělovacími prostředky i veřejností. V ranních hodinách interventi obsazují také další budovy státních úřadů po celé zemi.. Záhy vnikli i do redakcí sdělovacích prostředků. Nejen do redakcí „kontrarevolučních“ Literárních listů, ale i do všech ostatních. Původní plán, že kontrolu nad nimi převezmou spiklenci a StB, totiž nad ránem nevyšel. Zasáhnout musí přímo Sověti. Za úsvitu se ulice v městských centrech začínají zaplňovat lidmi.⁵⁸

Ve městech a okolo silnic se začalo shromažďovat civilní obyvatelstvo, dávající nenásilnou formou najevo odpor k okupaci. Na jedné straně stáli nervózní vojáci, očekávající pod vlivem falešných informací střet s po zuby ozbrojenými nepřátelskými kontrarevolucionáři nebo dokonce západoevropskými či americkými vojenskými

⁵⁷ Kolektiv autorů. *Oběti okupace. Československo 21.8 -31.12. 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2008. str. 5. ISBN 978-80-87211-01-4

⁵⁸ Emmert, František. *Rok 1968 v Československu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. sro. 2007. str. 34. ISBN 978-80-7021-903-4

jednotkami. Proti sobě měli pouze neozbrojené občany odmítající uzнат oprávněnost intervence. Bylo jen otázkou času, kdy dojde k násilné konfrontaci se ztrátami na životech. První tragický incident se odehrával v Liberci zhruba ve tři hodiny v noci. V důsledku počínání okupačních vojsk došlo hned 21. srpna k mnoha obětem na životech a vážným zraněním na straně československého civilního obyvatelstva. Největší ztráty zapříčinil střet vojáků s neozbrojeným davem v okolí budovy rozhlasu v Praze, kde si bezohledně vedená střelba vyžádala několik mrtvých a desítky vážně zraněných. Ztráty hlásila další místa hlavního města, ale také jiná větší města např. Liberec, Brno, Bratislava, Košice atd. Tyto ztráty pokrčovaly i v dalších dnech a týdnech. Řada případů přitom podle Bezpečnosti nasvědčovala bezohlednému a úmyslnému jednání ze strany okupačních vojáků. Celkem má okupace Československa v roce 1968 na svědomí 108 mrtvých, na 500 těžce zraněných a stovky dalších lehce zraněných.⁵⁹ Nevratné škody utrpělo hospodářství, přicházející hlášení o obrovských škodách na osobním i státním majetku. V důsledku okupace zkolabovala doprava, vznikly horentní přímé i nepřímé hmotné škody jako poškození silnic, ztráty ve výrobě, dopravě. Vojáci se navíc stále častěji dopouštěli i kriminálních deliktů.⁶⁰

3.2. Bezprostřední politická reakce

Na první pohled se zdálo, že situace je tragická: sovětská vojska bez odporu okupovala celou zemi a ve svých rukou pevně držela všechna strategicky významná místa. Do jejich rukou kromě Alexandra Dubčeka a Oldřich Černíka padli také předseda Národního shromáždění Josef Smrkovský, předseda ÚV Národní fronty František Kriegel a další významní činitelé, prezident republiky Ludvík Svoboda byl v podstatě izolován na Pražském hradě. Brzy se však ukázalo, že všechno snad ještě ztraceno není. Předsednictvo ÚV KSČ stačilo před svým zatčením vydat provolání „Všemu lidu Československé socialistické republiky“ v němž invazi armád Varšavské smlouvy jednoznačně odmítlo. Přestože ředitel Ústřední správy spojů Karel Hoffman se snažil Československý rozhlas vyřadit z provozu, provolání se ještě podařilo odvysílat. Sovětským politikům a jejich domácím přísluhovačům se díky rozhodnému odmítnutí

---

⁵⁹ Národní Archiv, f. Generální prokuratura, sign. III/Gn 02/68 Zpráva o incidentech podle Kolektiv autorů .*Oběti okupace. Československo 21.8 -31.12. 1968.* 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2008. str. 7. ISBN 978-80-87211-01-4

⁶⁰ Kolektiv autorů. *Oběti okupace. Československo 21.8 -31.12. 1968.* 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2008. str. 7. ISBN 978-80-87211-01-4

prezidenta Ludvíka Svobody nepodařilo ustavit kolaborantsko „dělnicko-rolnickou“ vládu, která se měla stát poslušnou vykonavatelkou pokynů Kremlu.⁶¹

V průběhu 22. srpna byla vojenská okupace Československa vojensky dovršena. Velitelé intervenčních jednotek se prohlašovali za vojenské velitele obsazeným měst a posádek. Velitel intervenčních vojsk generál Pavlovskou a velvyslanec Červoněnko vyvíjeli veliké, avšak marné úsilí k zajištění spolupráce místních orgánů s intervenčními jednotkami a jejich velením. Naopak hnutí odporu každou hodinou sílilo a dostávalo organizovanější charakter. V jeho rezolucích, heslech, v rozhlase a tisku byly formulovány další a další požadavky a výzvy: za okamžité osvobození zatčených, za odsouzení kolaborantů a zrádců, proti pokusům o ustavení kolaborantské vlády a také za svolání mimořádného XIV. Sjezdu KSČ, který se stal dalším a zcela zásadním faktorem politického krachu intervence. Načasování vojenské intervence souviselo právě tímto sjezdem. Brežněv považoval za bezpodmínečně nutné zabránit tomu, aby se mohl konat a přeměnit KSČ na stranu sociálně demokratického typu. 22. srpna se tedy sešli delegáti v jídelně vysočanského závodu ČKD. Delegátů se dostavilo 1219 z celkového počtu 1543 zvolených.⁶² Většina slovenských delegátů se jednání pro dopravní potíže a potom i v důsledku námitek G. Husáka nezúčastnila. Krátce po zahájení porady byl přijat návrh na změnu porady v sjezd. To, co Kreml nechtěl dopustit se tedy stalo skutečností. V průběhu jednodenního zasedání, kdy navíc každou chvíli hrozilo nebezpečí prozrazení a zásah okupantů, nebylo možno projednat původní rozsáhlý program sjezdu. Bylo nutné se omezit na to, co je v dané situaci nejdůležitější. A tak sjezd projednal a schválil několik základních dokumentů: „Prohlášení“, „Výzvu komunistickým stranám světa“ a „Provolání ke Slovenským komunistům a ke slovenskému národu“.⁶³ Všechny se vyslovily proti okupaci, za suverenitu Československa, za demokratický a tedy i nesovětský socialismus, za osvobození internovaných představitelů KSČ. Ve třetím dokumentu sjezd vyzval Slováky k podpoře sjezdových požadavků a ubezpečil je, že trvá uskutečnění Akčního programu včetně federalizace republiky. XIV. sjezd se stal záležitostí nejen komunistů, ale i absolutní většiny českého a slovenského národa. Svědčí o tom stovky, ba tisíce rezolucí ze všech koutů republiky a ze všech vrstev obyvatelstva, které sjezdu či rozhlasu a tisku došli. Ze sjezdu vyšlo zcela nové inovované vedení. Jejich jádrem byli lidé z Dubčeka okruhu, především všichni

---

⁶¹ Fajmon, Hynek. *Sovětská okupace Československa a její oběti*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2005. str. 11-12 ISBN 80-7325048-9

⁶² Kural, Václav a kolektiv. *Československo roku 1968 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: nakladatelství Parta 1993. str. 174. ISBN – 80-901337-8-9

⁶³ Tamtéž

odvlečení, i protagonisté, jdoucí v demokratizaci ještě dále než tento okruh. Stalo se tedy právě to, čemu chtěl Kreml zabránit. Přesto, že se sjezd konal, se však interventi a „zvatelé“ Biľak, Kolder, Rigo, Červoněnko a další pokusili znovu o iniciativu dosadit přeci jen původně projektovanou „dělnickou revoluční vládu“. I podruhé však Prezident Svoboda tuto variantu odmítl. Prezident Svoboda 23. srpna po Brežněvově souhlasu odletěl do Moskvy s cílem „vysvětlení nedorozumění“, uvolnit zatčené a vrátit se s nimi ještě týž den. Jeho naděje však pohasla jakmile se dostal do Kremli.⁶⁴

3.3. Moskevská jednání

V době, kdy se Svoboda rozhodl odjet do Moskvy, kdy požádal o oficiální charakter prezidentské návštěvy, kdy došlo ke vskutku pompéznímu přijetí celé „delegace“, přivezené z okupované země v letadle okupantů, již tehdy se začalo odvíjet jakési nenormální a nemorální absurdní divadlo, jehož režii vzal pevně do rukou hlavní režisér Brežněv. Neboť tzv. Moskevská jednání, označená oficiálně za jednání československá (23. 8- 26. 8), byla vlastně jen řadou separátních a hlavně kuloárových rozhovorů při souběžně probíhajícím jednání představitelů varšavské pětky (24. – 27.8. 1968).⁶⁵ Ze zatčených československých představitelů udělal Brežněv své partnery s nejistým osudem a postavením lepších vězňů. V tomto nerovnoprávném „jednání“ na ně byl vytvářen nátlak, okamžitě po tom, co byli dopraveni z vězení do Kremli. Krátce poté, kdy se „Svobodova delegace“ ubytovala, roztočil se v místnostech Kremli kolotoč kuloárových jednání. Teprve poté zasedli k jednání členové Svobodovy delegace s československým velvyslancem Kouckým a proti nim představitelé SSSR v čele s Brežněvem. Dubček ani Černík k jednání přizváni nebyli. Do moskevské režie se to zřejmě nehodilo, neboť Brežněv v úvodním slově opakoval všechny výtky na adresu reformního procesu, shrnul výsledky jednání se Svobodou a uvedl, že našli oboustranně přijatelná řešení, respektující zájmy obou stran. Svobodovi a jeho delegaci se nepodařilo přesvědčit sovětské vedení, že situace v Československu je jiná, než ji vidí oni. Poté vystoupil předseda rady ministrů SSSR Kosygin a nastínil dvě varianty: buď dohoda nebo válka. Svoboda se vedle Biľaka a Husáka stal hlavní pákou, jejíž pomocí sovětské vedení lámalo obranu postupně se sjíždějící různorodé československé „delegace“. Šlo hlavně o její reformní část, která se zde ocitla v silné menšině a vůči které Svoboda

⁶⁴ Kural, Václav a kolektiv. *Československo roku 1968 1. díl: obrodny proces*. 1. vyd. Praha: nakladatelství Parta 1993. str. 173-177. ISBN – 80-901337-8-9

⁶⁵ Benčík, Antonín. *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, a.s. 2007. str. 217. ISBN 978-80-204-1617-9

pomáhal prosadit ultimativní požadavky kremelských vůdců. Vlastních jednání československé delegace se sovětskými představiteli se Svoboda v dalších dnech s výjimkou podepsání protokolu neúčastnil. Když v noci 23. srpna dorazili do Kremlu Dubček a Černík, byli v očích Svobody již odepsaní. A navíc když se Dubček odmítal zúčastnit jednání a cokoliv podepsat, neboť podle jeho přesvědčení československá „delegace“ neměla žádné ústavní pověření a jednala bez schválení vlády i parlamentu, Svoboda argumentoval, že „mimořádná situace omlouvá nelegální kroky“.⁶⁶

26. 8. 1968 byl pak všemi členy naší delegace podepsán oficiálně utajovaný moskevský protokol což byla dohoda o patnácti bodech, v níž byly zakotveny povinnosti Československa. Mezi nejdůležitější body patřili - bod první: V průběhu rozhovorů byly projednány otázky spojené s obranou socialistických vymožeností vybojovaných národy ČSSR při vzniklé situaci v ČSSR a také prvořadá opatření diktovaná touto situací a pobytem spojeneckých vojsk na území ČSSR. Druhý: Předsednictvo ÚV KSČ prohlásilo, že tzv. XIV. sjezd KSČ zahájený 22. srpna bez souhlasu ÚV KSČ, za porušení stanov KSČ a bez účasti členů předsednictva a tajemníků a mnohých dalších stranických organizací, je neplatný. Třetí: Delegace KSČ informovala o tom, že v nejbližších 6-10 dnech se bude konat plénum ÚV KSČ. Plénum posoudí otázky normalizace situace v zemi, opatření ke zlepšení stranických a státních orgánů, ekonomické otázky a otázky životní úrovně, opatření k upevnění všech článků stranického a státního řízení a uvolnění z funkcí těch osob, jejichž další činnost by neodpovídala potřebám upevnění vedoucí úlohy dělnické třídy a komunistické strany, splnění usnesení lednového a květnového pléna ÚV KSČ z roku 1968, upevnění pozic socialismu v zemi a dalšího rozvoje vztahů ČSSR s bratrskými zeměmi socialistického společenství. Čtvrtý: Představitelé KSČ vyjádřili nutnost rychlého provedení řady opatření směřujících k upevnění vlády pracujících a pozic socialismu. V souvislosti s tím byl zvláště zdůrazněn význam takových přednostních opatření, jako je ovládnutí sdělovacích prostředků s tím, aby plně sloužily věci socialismu. Přerušit v tisku, rozhlase a televizi antisocialistická vystoupení, přerušit činnost různých skupin a organizací stojících na antisocialistických pozicích. Nepřipustit činnost antimarxistické sociálně demokratické strany. A jedenáctý: V souvislosti s projednáváním tzv. otázky ČSSR v Radě bezpečnosti OSN vedoucí představitelé KSČ a vlády ČSSR prohlásili, že

---

⁶⁶ Benčík, Antonín. *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, a.s. 2007. str. 217-221. ISBN 978-80-204-1617-9

československá vláda se neobracela se žádostí o projednání této otázky v Radě bezpečnosti.⁶⁷

Vágní formulace, náhodné pořadí bodů, nedbání jakýchkoliv zásad mezinárodního práva a mnoho dalších prvků ukazují, že nejde o úmluvu vyhovující alespoň minimálním požadavkům mezinárodního práva, nýbrž tu byl podepsán pouhý diktát, který sice dostal formu protokolu, jeho interpretace je však i v zásadních ohledech sporná. Přesto tento rámcový protokol vykazuje jasnou linii namířenou proti podstatě reformního hnutí v ČSSR. Mocenskopoliticky racionálně kalkulujícím sovětským předákům bylo jasné, že i kdyby se splnil nerealistický předpoklad a podařilo se Dubčekovi a jeho soudruhy přimět k tomu, aby uvítali okupaci jako „bratrskou pomoc“, jejich podpis na takovémto prohlášení znamenal konec jejich autority u československého obyvatelstva. Dohoda vedení obou stran a států v Moskvě představovala faktickou legalizaci intervence. Československá strana naproti tomu musela přistoupit na řadu podstatných škrťů. Anulováním XIV. sjezdu strany (bod 2) a neblahým závazkem chránit prosovětské kolaboranty (bod 7) se Dubčekovo vedení připravilo o nejsilnější opory v zemi. Závazek podniknout řadu restriktivních opatření vůči hromadným sdělovacím prostředkům i politické demokracii byl oproti Čierné nad Tisou doplněn o sesazení několika důsledných reformních politiků. Tím, že Dubčekovo vedení stáhlo československý protest v Radě bezpečnosti OSN (bod 11) a uznalo společnou internacionální povinnost socialistických států bránit socialismus (bod 1), vzdalo se předem možnosti využít v politickém konfliktu tlak mezinárodní veřejnosti a oficiálně uznalo právo SSSR vměšovat se do vnitřních záležitostí ČSR. Pro následující dobu si sovětské vedení zajistilo právo mluvit do všech relevantních otázek československé vnitřní a zahraniční politiky, které se podle dohody staly předmětem dvoustranných jednání. I budoucnost Československa byla zpečetěna formulí „věčného přátelství“. A konečně utajení dokumentu určilo budoucí utváření politiky. Podpis reformátorů v první řadě znamenal legalizaci principu vydírání a závazek ke kolaboraci. V tom byla jeho cena pro sovětské vedení. Právě ten závazek kolaborovat, i když byl „uplichtěn“ proti vůli reformátorů, činil z rukojmích znovu funkcionáře. V očích sovětského vedení byli jen státníky na objednávku, instrumentalizované nástroje. V podobě poníženého, morálně zlomeného, ve své politické substanci narušeného reformně komunistického vedení viděli Sověti východisko z politické slepé uličky, do

---

⁶⁷ Just, Petr. *Tzv. Moskevský protokol*. [online] Praha: Metropolitní univerzita, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2005 (cit. 12. února 2009). Dostupný z WWW: <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2005010125> Podle Benčík, Antonín. Domaňský, Josef. 21. srpen 1968. Praha: Tvorba - Delta, 1990

níž se dostali po intervenci. Podruhé během třiceti let mohl být agresor se svou politikou přepadení Československa spokojen.⁶⁸ Jediný, kdo protokol nepodepsal byl předseda Národní fronty František Kriegel. Kolem jeho propuštění z internace pak panovala až do odletu delegace z Moskvy nejistota.

Dubček byl po návratu do Prahy, dopoledne 27. srpna, přijat téměř jako hrdina. V ulicích ho vítaly desetitisíce lidí. Veřejnost tehdy ještě neznala výsledek jednání. Samotný návrat unesených proto považovala za vítězství. Dubček pronesl krátce po přiletu historický rozhlasový projev, ve kterém poprvé použil slovo „normalizace“. Promlouval zlomeným téměř až zoufalým hlasem. Prozradilo se vše, co chtěly Kreml i delegace utajit: československé vedení se v Moskvě k něčemu zavázalo.⁶⁹

3.4. Sdělovací prostředky

Organizované masové protesty ve dnech 21. až 26. srpna 1968 si lze jen těžko představit bez účasti sdělovacích prostředků. Československá tisková kancelář (ČTK), rozhlas i veškerý tisk odmítaly vstup vojsk a celý „srpnový týden“ podporovaly legální vládu. Navíc poprvé od února 1948 získaly plnou samostatnost. Vzhledem k mimořádné situaci nebyl nikdo z vlády ani ÚV KSČ schopen jejich činnost kontrolovat nebo řídit. Za obsah zpravodajství odpovídali pouze šéfredaktoři. Díky tomu mohly sdělovací prostředky už v druhý den okupace tlumočit nový radikální požadavek veřejnosti: Vystoupení z Varšavské smlouvy a neutralitu. Přes veškerou snahu okupanti nedokázali činnost sdělovacích prostředků eliminovat. Už během dopoledne 21. srpna se ukázalo, že pouhé obsazení redakcí a vysílačů nestačí. ČTK se přestěhovala do Žitné ulice a opět zapojila své zahraniční linky a udržovala spojení prakticky s celým světem. Aktuálními informacemi zásobila provizorní redakce novin, televize i rozhlasu. Redakce většiny deníků a časopisů se přestěhovaly přímo do tiskáren. Vydávaly zpravodajské dvoulisty v periodě po několika hodinách. Kromě toho tiskly i letáky. Vzniklo dokonce i několik zcela nových periodik, která však krátce po 27. srpnu zanikla, například, *Politika*. Tisk byl v těchto dnech distribuován zdarma.

Československá televize zahájila mimořádné vysílání 21. srpna 1968 už krátce před sedmou hodinou ráno. Hlasatelka přečetla divákům provolání *Všemu lidu* a informovala je o zatčení vedoucích představitelů země i o svolání mimořádného sjezdu

---

⁶⁸ Pauer, Jan . *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy*. 1. vyd. Praha: Argo 2004. str. 278-281 ISBN 80-7203-558-4

⁶⁹ Emmert, František. *Rok 1968 v Československu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. sro. 2007. str. 53. ISBN 978-80-7021-903-4

KSČ.⁷⁰ Dopoledne obsadily okupační jednotky budovu ředitelství televize na Senovážném náměstí. K jejich velkému překvapení vysílání pokračovalo dál. Netušily, že vysílací studio se nachází jinde. Nejprve na v budově Měšťanské besedy, později ve studiu Skaut, dokonce přímo z televizních vysílačů. V noci z 21. na 22. srpna se redaktorům a technikům televize podařilo vybudovat tři provizorní studia, ze kterých se pak vysílalo až do 27. srpna. Významnou pomoc Československé televizi tehdy poskytla rakouská státní televize ORF. Její ředitel Helmut Zilk nabídl tehdejšímu řediteli československé televize Pelikánovi, že bude přebírat všechny reportáže a vysílat je pro statisíce diváků v jižních Čechách a na jižní Moravě v dosahu signálu rakouské televize.⁷¹

Mimořádná situace si vynutila zcela jinou skladbu programu, nežli byla pro jednotlivé stanice až do té doby příznačná. Zprávy vysílané v Československém rozhlasu lze rozdělit do následujících skupin:

1. Oficiální zprávy vlády, předsednictva ÚV KSČ, parlamentu atd.
2. Nejrůznější druhy rezolucí k různým otázkám momentální situace.
3. Zprávy situační, obsahující informace zpravodajů, telefonické informace o situaci, výzvy ke stávce, až po zprávy čistě osobního charakteru.
4. Zvláštní skupinu tvoří zprávy příznačné pro atmosféru daného dne např. výzvy k bojkotu vojsk Varšavské smlouvy, zatýkání českých lidí, konfliktech, zrádcích.⁷²

Při vší improvizovanosti, která rozhlasové vysílání v těchto dnech provázela, se úzkostlivě dbalo o to, aby rozhlas zůstal věrný svému poslání sdělovacího prostředku, který je k dispozici Národnímu shromáždění a vládě. Proto byli v budově Národního shromáždění přítomni dva stálí zpravodajové, kteří fungovali jako spojka mezi Národním shromážděním a vládou na jedné straně a rozhlasem na straně druhé. Každé prohlášení šlo ihned do vysílání.⁷³

Šéfové okolních komunistických zemích, zejména v Polsku a NDR, neskrývali své velké rozhořčení nad pokračující činností československých sdělovacích prostředků a nazvali ji „rozvíjející kontrarevolucí i za přítomnosti sovětských vojsk“. Žádali rázný zákrok. Okupační velitelé ale nevěděli, jak ho provést. Rozhlas a televize plnily

---

⁷⁰ Emmert, František. *Rok 1968 v Československu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. sro. 2007. str. 42. ISBN 978-80-7021-903-4

⁷¹ Emmert, František. *Rok 1968 v Československu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. sro. 2007. str. 42 a 48. ISBN 978-80-7021-903-4

⁷² Kolektiv autorů pod vedením Evy Ješutové. *Od mikrofonu k posluchačům*. 1. vyd. Praha: Český rozhlas 2003. str. 343. ISBN 80-86762-00-9

⁷³ Tamtéž

v srpnových dnech naprosto nezastupitelnou úlohu. Informovaly, organizovaly a povzbuzovaly veřejnost. Na rozhlasových vlnách promlouval J. Diensbier a V. Havel, na televizních obrazovkách se střídali J. Kantůrek nebo V. Škutina. V jejich pořadech vystupovali známé osobnosti jako E. Zátopek nebo V. Chramostová. Většina z nich se později dostala „na index“ a nesměla veřejně vystupovat.⁷⁴

3.5 Reakce Západu

Intervence a její okamžité odhalení jako ničím neodůvodněné agrese vyvolaly nejen v Evropě, ale i v celém světě okamžitě veliký ohlas, který nebylo možno pominout. Oč větším sympatiím mezinárodní demokratické veřejnosti se československý reformní proces těšil, o to větší vlnu nesouhlasu, rozhořčení a odporu zprávy o intervenci vyvolaly. Největší a nejevštější komunistické a dělnické strany agresí odsoudily a postavily se jednoznačně na podporu požadavků československého lidu a jeho ústavních orgánů. Byly to komunistické strany Jugoslávie, Rumunska, Itálie, Francie, Španělska, Japonska, Anglie, Rakouska a další. Nesouhlasné a kritické stanovisko vyslovily socialistické a liberální strany, celá řada vlád demokratických zemí a desítky jejich představitelů. V řadě evropských měst došlo k demonstracím proti intervenci a na podporu Československa. Pravděpodobně více než pro politiky byl vpád spojeneckých vojsk ale šokem pro světové veřejné mínění. Před mnoha sovětskými ambasádami ve světě se demonstrovalo. Proti okupaci protestovala spíše veřejnost. Přední světoví vědci, představitelé kultury, organizace právníků, odborářů atd. pozvedli svůj hlas proti intervenci a na obranu Československa. Nikoliv ojedinělé hlasy proti intervence a na obranu Československa se ozvaly i v zemích Varšavské pětky – v Berlíně, Varšavě, Budapešti a dokonce i v SSSR, zejména v Moskvě, kde vynikl protest sedmi statečných demonstrujících přímo na Rudém náměstí.⁷⁵ Stejně tak sovětskou invazi odsoudil generální tajemník OSN U Than, který odvolal svoji plánovanou cestu do Československa a naopak na návrh dánské vlády rozhodl o svolání Rady bezpečnosti OSN. Shodou okolností se v době vpádu vojsk Varšavské smlouvy nacházelo na území Jugoslávie několik československých ministrů – ministr zahraničních věcí Jiří Hájek, místopředseda vlády Ota Šik a další, kteří hned 22. srpna vydali společné prohlášení v němž odmítli násilnou okupaci Československa. Ministr

---

⁷⁴ Emmert, František. *Rok 1968 v Československu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. sro. 2007. str. 42 a 48. ISBN 978-80-7021-903-4

⁷⁵ Kural, Václav a kolektiv. *Československo roku 1968 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: nakladatelství Parta 1993. str. 173. ISBN – 80-901337-8-9

Hájek se rozhodl zúčastnit zasedání Rady bezpečnosti OSN a vystoupit na něm s protestem proti okupaci. Je přízračné, že prezident republiky Svoboda nechal Hájkovi prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí zaslat depeši, že nesouhlasí, aby se zasedání Rady bezpečnosti zúčastnil, a že jeho protestní vystoupení považuje za nevhodné vzhledem k jednáním, která vedl sám. Ministr Hájek vzdor tomu neuposlechl a 24. srpna v OSN vystoupil s projevem, v němž sovětskou okupaci odmítl.⁷⁶ Zasedání Rady bezpečnosti pak většinou hlasů zásah v Československu, proti hlasům Sovětského svazu a Maďarska odsoudilo jako agresi a hrubé porušení mezinárodního práva. Je ovšem nutné konstatovat, že srpnové události v Československu a postoj Západu včetně USA jednoznačně prokázaly, že Západ mocensky de facto respektuje rozdělení sfér vlivu mezi oběma supervelmocemi – ať již tak bylo či nebylo oficiálně dohodnuto, že do zájmových sfér Moskvy se nehodlá nikterak vměšovat a intervenci v Československu považuje za „rodinnou záležitost“ sovětského bloku.⁷⁷

---

⁷⁶ Fajmon, Hynek. *Sovětská okupace Československa a její oběti*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2005. str. 14 ISBN 80-7325048-9

⁷⁷ Kural, Václav a kolektiv. *Československo roku 1968 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: nakladatelství Parta 1993. str. 173. ISBN – 80-901337-8-9

4. Normalizace

Poslední část bakalářské práce se bude věnovat především první fázi, kdy byly vytvořeny mechanismy, které umožnily přežití režimu do roku 1989.

Normalizace bylo oficiální pojmenování pro čistky, propouštění ze zaměstnání, zavedení silné cenzury, zrušení mnoha zájmových a politických sdružení a organizací a další represivní opatření po násilném potlačení Pražského jara v roce 1968 armádami Varšavské smlouvy.

Vývoj politického systému v letech 1969-1989 můžeme rozdělit do tří základních fází: 1. 1969 – počátek 70. let: fáze čistek a konsolidace režimu, normalizace ve vlastním slova smyslu.

2. první čtvrtina 70. – polovina 80. let: zamrznutí režim, který se udržuje pomocí mechanismů vybudovaných v předchozí fázi. Ačkoliv se termín normalizace používá pro celé období 1969 – 1989, od roku 1972 lze spíše hovořit o normalizačním režimu

3. závěr 80. let – 1989: nárůst dynamiky vývoje ve společnosti, na které mechanismy režimu nejsou schopny reagovat.⁷⁸

4.1. Posrpnový vývoj

Dne 26. srpna byl zahájen sjezd slovenských komunistů a delegáti na něm vyslovili souhlas se závěry XIV. vysočanského sjezdu. Ale už 26. srpna 1968 prohlásili stejní delegáti slovenského sjezdu Komunistické strany Slovenska vysočanský sjezd za neplatný. O změnu postoje se zasloužil Gustáv Husák, jenž se na sjezd dostavil přímo z Moskvy jako delegát nového ÚV, tedy toho zvoleného právě ve Vysočanech. Nastalo velké přizpůsobování. Dne 13. září jsou schváleny tři nové zákony, omezující svobodu shromažďování, svobodu tisku a rušící většinu nových organizací z jara 1968. Od této doby se všechna nepopulární opatření přijímají údajně jen proto, aby odešla cizí vojska. Už 18. října je ratifikována smlouva o dočasném pobytu sovětským vojsk. Stejní lidé, kteří sesadili Novotného, prosadili Akční program a odmítli varšavské jednání, pak schválili moskevskou kapitulaci svého vedení, teď schvalují pobyt vojsk a odvolávají svá nedávná rozhodnutí.⁷⁹

Smlouva mezi vládou ČSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSR mimo jiné uvádí: „*Dočasný pobyt sovětských vojsk na*

⁷⁸ Balík, Stanislav, Hloušek, Vít. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 2.vyd. Brno: Masarykova univerzita 2007. str.159. ISBN 978-80-210-4250-6

⁷⁹ Nebojsa, Bořivoj. *Normalizace. To je ono!* 1. vyd. Tišnov: SURSUM vlastním nákladem 2001. str. 34. ISBN 80-85799-93-6

*území Československa nenaruší její suverenitu. Sovětská vojska se nevměšují do vnitřních záležitostí ČSR. Sovětská strana ponese náklady, spojené s vydržováním sovětských vojsk na území Československa. Československá vláda poskytne sovětským vojákům a členům jejich rodin po dobu jejich pobytu kasárna a byty uvnitř kasáren, služební a skladovací prostory. Československá strana souhlasí s tím, že přes státní hranice budou bez vybírání cla a pohraniční kontroly přecházet sovětská vojska, vojenský náklad, osoby, které jsou členy rodin sovětských vojáků. Při trestných činech a přestupcích, které na území Československé socialistické republiky spáchají osoby, příslušející k sovětským vojskům nebo členové jejich rodin, se uplatňuje československé právo a působí československé soudy, prokuratura a jiné orgány, příslušné pro otázky stíhání trestných činů.*⁸⁰ Realita byla od smlouvy značně odlišná. Nejen, že sovětská vojska narušovala suverenitu Československa a značnou část nákladů na pobyt vojsk hradila československá vláda, ale i trestné činy spáchané sovětskými vojáky nebyly buď vyšetřeny vůbec nebo jen s minimálním postihem. Navíc Smlouva o dočasném pobytu vojsk na našem území nestanovovala datum stažení sovětských vojsk. Dočasný pobyt se tedy stal věčným.

Vláda začala omezovat svobodu slova – pro neohrožené psaní byly dočasně zastaveny časopisy *Listy*, *Reportér* a *Politika*.⁸¹ Československé veřejnosti se zmocňovala roztrpčenost, zklamání a netrpělivost. Na těchto pocitech nic nezměnilo ani federativní uspořádání státu uzákoněné 27. 10. 1968. V jeho důsledku vznikla v rámci socialistického Československa Česká socialistická republika s vlastní vládou a vlastním zákonodárným orgánem – Českou národní radou, a Slovenská socialistická republika rovněž s vlastní vládou a se Slovenskou národní radou jakožto slovenským zákonodárným orgánem. V čele celého státu byla federální vláda a Federální shromáždění ČSSR. Touto úpravou měl být spravedlivě vyřešen státoprávní vztah Čechů a Slováků. Komunistický režim však nemínil vážně ani toto slavnostně vyhlášené uspořádání. Také do budoucna přežíval v Československu pražský centralismus a pravomoci obou vlád byly jen malé.

Přestože federalizace republiky dokázala část Slováků plně uspokojit, většina slovenského národa, stejně jako většina Čechů, s bolestí pozorovala, jak Dubčekovo vedení pod sovětským tlakem pozvolna opouští ideály demokratizace společnosti. Své zklamání dávala najevo nejrůznějšími způsoby. Oslavy 28. října 1968 vyzněly

---

⁸⁰ Gronský, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa (1945-1968)*. 1. vyd. Praha: Karolinum 1999. str. 491-492. ISBN 80-7184-765-8

⁸¹ Pernes, Jiří. *Československo 1946-1992*. 2. vyd. Praha: Albatros 1999. str. 40. ISBN 80-00-00730-4

jednoznačně protisovětsky. Ve dnech 6. a 7. 11. 1968, místo obvyklých oslav Velké říjnové socialistické revoluce, proběhly v Praze, v Brně a dalších městech bouřlivé demonstrace proti sovětské okupaci. Na zasedání ÚV KSČ, které se konalo krátce poté, odvolalo některé oblíbené politiky z veřejného života a naopak zde poprvé veřejně několik řečníků obhajovalo sovětskou okupaci.⁸² Ve vedoucích státních funkcích došlo k promoskevsky orientované obměně, do funkcí přicházela také ochota přizpůsobit zbytky občanských práv a svobod rehabilitaci komunismu, především právo shromažďovací a spolčovací a rovněž zavést nekompromisní cenzuru médií. V listopadu 1968 tři dny stávkovali studenti všech československých vysokých škol. Stranou nezůstala ani kulturní a umělecká fronta. K protestům proti srpnové okupaci se přidaly také odborové organizace. Protestující dělníci vyjadřovali podporu také předsedovi Národního shromáždění Josefu Smrkovskému, který se pro svou značnou autoritu u veřejnosti, pro svůj demokratismus a pro obhajobu nezávislosti země se stal nepohodlný. Všechny akce skončily bezvýsledně, ačkoli vyjadřovaly celospolečenské požadavky. Jedním z protestujících studentů byl i Jan Palach.⁸³

4.2. Živá pochodeň

Ve čtvrtek 16. ledna ve 14. 30 přibyla k obětem 21. srpna oběť další – u kašny Národního muzea v Praze s polil hořlavinou a poté na sobě zapálil oděv dvacetiletý student filosofické fakulty Karlovy univerzity Jan Palach. O tři dny později v nemocnici zemřel. V dopise na rozloučenou požadoval jménem skupiny dobrovolníků okamžité zrušení cenzury a zákaz rozšiřování „Zpráv“.⁸⁴ Nebudou-li požadavky splněny a nevystoupí-li lid s dostatečnou podporou, měly vzplát další „pochodně“. Palachův čin je v evropské kultuře ojedinělý. Snad žádný jiný krok nedoložil lépe vůli k boji proti okupační realitě i beznaději, která se zmocňovala politicky neaktivnější části mladé generace.⁸⁵ Palachova oběť nebyla výsledkem zoufalství, nebyla projevem bezvýchodnosti, nebyla útekem ze života. Byla to výzva do svědomí všech – u nás i za hranicemi. Byla to výzva k činům, směřujícím k dosažení svobodného, důstojného života občanů i státu. Mládež pochopila Palachův čin právě takto – jako výzvu. Zdánlivě uklidňující se hladina veřejného života se opět rozbouřila. Problémy

---

⁸² Tamtéž

⁸³ Strnad, Štěpán. *Mýtus Jana Palacha* In *Odkaz pražského jara pro současnost i budoucnost*. Vysoká škola evropských a regionálních studií. České Budějovice 2008. str. 141. ISBN 978-80-86708-62-1

⁸⁴ Zprávy - tiskovina, kterou šířili od srpna 1968 okupanti a která se stala symbolem kolaborace a vměšování do vnitřních věcí Československa.

⁸⁵ Bárta, Felcman, Belda. *Československo roku 1968. 2. díl: počátky normalizace*. 1.vyd. Praha: Parta a Ústav mezinárodních vztahů 1993. str. 44. ISBN 80-901337-8-9

společnosti, které byly utlumeny a zatlačeny 21. srpem, vyvěřely na povrch. Demokratické hnutí, jehož sociální základnu tvořili dělníci, intelektuálové a mládež, se v důsledku své vnitřní aktivizace dostalo na křižovatku: na jedné straně nebezpečí nového 21. srpna, na straně druhé pocit odpovědnosti za podobu života vlastního i života příštích generací.⁸⁶

Palachův pohřeb, jehož se podle novinových informací zúčastnilo na 100 000 osob, měl oficiální charakter a proběhl důstojně, v naprostém tichu. Zahraniční tisk v něm spatřoval masovou demonstraci smutku a solidarity, v níž se projevila obdivuhodná disciplína a sebeovládání pražského obyvatelstva. Avšak po dva následující dny se stal střed Prahy dějištěm demonstrací, během nichž proti dvoutisícovému davu zasáhly pořádkové jednotky veřejné bezpečnosti. Ukázalo se tak, že skuteční extremisté, zainteresovaní na vyhrocování politické situace, představují jen zcela malý zlomek aktivních politických sil. Události spojené s Palachovým činem, tak dále prohlubovaly diferenciaci v naší společnosti. Posílily odhodlání demokratických sil zejména v české veřejnosti usilovat o obnovení nezávislosti země a postupně rozšiřovat prostor pro alespoň trochu důstojný politický život. U radikálních složek, studentů a mládeže přispěly k rozchodu s reformním vedením KSČ a ke snaze hledat nesocialistické řešení krize naší země. V projevech Gustáva Husáka byl však již patrný posun k politickému klimatu starého režimu.⁸⁷

Pohřební průvod Jana Palacha sledoval 25. ledna i osmnáctiletý student průmyslové školy Jan Zajíc. Během Palachovi tryzny držel hladovku. Za měsíc 25. února se Jan Zajíc upálil jako pochodeň číslo 2. Čtyřicetiletý technik s také účastník mimořádného vysočanského sjezdu Evžen Plocek se upálil 4. dubna 1969 na jihlavském náměstí Míru. Na pohřbu o tři dny později měl pět tisíc lidí. Zpráva o jeho smrti se směla objevit jen v místních novinách a dodnes o ní širší veřejnost neví. Rudé právo (12. 1. 1989 pod titulkem „Bylo to hazardérství“) později píše, že v deseti dnech po Palachově činu se dalších 17 lidí pokusilo o sebevraždu.⁸⁸

4.3. Konec nadějí

V pátek 28. března 1968 československý hokejový tým porazil přesně po týdnu již podruhé silnou sovětskou sbornou. V celé zemi vypukl gejzír radosti. Obyvatelstvo

---

⁸⁶ Lederer, Jiří. *Jan Palach*. 1. vyd. Zlín: Novinář 1990. str. 9. ISBN 80-7077-408-8

⁸⁷ Bárta, Felcman, Belda. *Československo roku 1968. 2. díl: počátky normalizace*. 1. vyd. Praha: Parta a Ústav mezinárodních vztahů 1993. str. 45. ISBN 80-901337-8-9

⁸⁸ Nebojsa, Bořivoj. *Normalizace. To je ono!* 1. vyd. Tišnov: SURSUM vlastním nákladem 2001. str. 37. ISBN 80-85799-93-6

vyrazilo v mnoha městech do ulic. Zpráva o bezpečnostní situaci na území ČSSR, kterou pro potřeby mocenských orgánů zpracovalo 31. března 1968 ministerstvo vnitra, uvádí celkem 69 měst, v nichž demonstrovalo své nadšení více jak půl milionu lidí.⁸⁹ Pro většinu z nich znamenal výsledek více než radost ze sportovního vítězství. Byl náplastí za v srpnu 1968 uražené a ponížené národní sebevědomí, byl morálním vítězstvím a zadostiučiněním. V průvodech zněla hesla a vznikaly nápisy a transparenty: „Dubčekovi slivovici, Brežněvovi po palici“, „Jděte domů Ivani, máte doma Čiňany“, „V srpnu střílet uměli, dneska jenom čuměli“ a četné další.⁹⁰ Na rozdíl od důstojného chování v srpnu 1968 občas přerostly nevybité emoce v pocity hněvu a primitivní touhu po odplatě a vyvrcholily v útoky na sovětské cíle, sovětské posádky a instituce. Účelovou provokací s největším politickým dopadem se stalo vydrancování kanceláří Aeroflotu a Inturistu v Praze. Veřejná bezpečnost byla přivolána na místo se zpožděním a při malém počtu příslušníků neměla naději provokacím ze strany StB zabránit. Za přihlížení asi čtyřtisícového davu začala skupina provokatéru StB (zřejmě na rozkaz ministra vnitra Grösnera) rozbíjet výlohy a ničit zařízení. Poté, co se k nim přidala část občanů se skupina provokatérů stáhla a odjela. Na řadě míst se v davu demonstrantů nacházeli sovětské pozorovatele. O všech konfliktech byla neodkladně podána hlášení do Moskvy. V noci z 28. na 29. března nabyly demonstrace celostátního rozsahu a ministerstvo vnitra požádalo ministra národní obrany generála Dzúra o vojenskou pomoc. Ten však neměl rozhodovací pravomoc. Obrátil se telefonicky na Dubčeka, který však v souladu se svým přesvědčením odmítl dát k vnitřnímu použití armády souhlas.

Na rozdíl od umírněného postoje českých představitelů reagovalo velmi prudce Brežněvovo vedení, připravené na rozsáhlé využití hokejových událostí k dovršení mocenského předělu. ÚV KSSS zformulovalo prohlášení, kde varovalo před nedozírnými následky při opakování provokací, kritizovalo Dubčekovo vedení KSČ za pasivitu a neplnění moskevského protokolu, napadlo sdělovací prostředky za šíření protisovětských vášní a Josefa Smrkovského obvinilo z podpory demonstrací. Sovětská nóta se tak stala ultimátem osobujícím se právo zásahu. Do Prahy jej přijela konkretizovat delegace vedená ministrem obrany SSSR Grečkem. Maršál Grečko se nejprve snažil zajistit naprostou poslušnost velení armády. Vojenská rada posléze

---

⁸⁹ Ústav pro soudobé dějiny - SVK, f.CII/282(Zpráva o bezpečnostní situaci na území ČSSR ze dne 28. na 29. 3. 1969) In Doskočil, Zdeněk. *Duben 1969 anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk 2006. str. 99. ISBN 80-7239-204-2

⁹⁰ Pecka, J. *Proměny pražského jara ve světle pramenů spontánní povahy*. str. 54 In Doskočil, Zdeněk. *Duben 1969 anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk 2006. str. 99. ISBN 80-7239-204-2

vypracovala sérii požadavků s nimiž odjel Grečko na zasedání výkonného výboru ÚV KSČ. Jednalo se o zavedení přísné předběžné cenzury, udělení vyšších pravomocí ministru národní obrany a odhodlání zabránit dalším projevům antisovětismu. Byl to nejzazší projev nátlak na Dubčeka a spol., další variantou by byl pravděpodobně vojenský puč. Hrozby Kremlu na zasedání zapůsobily. Všem bylo jasné, že Moskvě jde především o odstranění Dubčeka a Smrkovského, kteří byli ostře kritizováni, nejvíce Husákem. Ráno 2. dubna 1969 předsednictvo schválilo prohlášení v němž akceptovalo prosovětské hodnocení události a požadavky Kremlu. Vedení se rovněž usneslo na zavedení cenzury. Hlavním úkolem bylo postarat se o širší dlouhodobou kontrolu všech poskytovaných informací. Objektem „pěče“ tiskové cenzury se staly nejprve celostátní deníky a také časopisy *Listy*, *Politika*, a *Zítřek*.⁹¹ Týdeník *politika* byl definičně zrušen, *Listy* a *Reportér* vycházet směly, ale byla z velké části cenzurována. Damoklův meč cenzury dopadl i na rozhlas. Z programu byly maximálně vyloučeny improvizace a živé vysílání omezeno na minimum. Mnohé písně již nesměly do éteru. Ještě hůře vyhlížely poměry v televizi. Cenzura zde postupovala nekompromisně nejen ve zpravodajství a publicistice, ale i v zábavných pořadech. Do úřadu vedoucího oddělení ÚV KSČ pro školství, vědu a kulturu byl dosazen Jaromír Obzina, aby umlčel odpor v oblastech, kde se daly očekávat největší protesty vůči změně politiky. Odpor proti nastolenému kurzu byl ojedinělý. Soustředil se tradičně na vysokoškolské studenty. Obzina však vydal zákaz pořádání jakýchkoli akcí ve školách, v jehož důsledku se i mezi studenty začal šířit strach z postihů.⁹² Po jednání v Bratislavě sovětská delegace ještě vystupňovala nátlakovou hru na Dubčekovo vedení.

Klíčem k řešení byl Dubček a vskutku se začal kruh kolem jeho osoby rychle zužovat. Prosovětským silám se podařilo uspíšit datum konání pléna a prosadit změnu jeho programu. ÚV KSČ bylo ujištěno, že armáda je spolehlivá a připravena pro případné použití v politickém zápase. S prvními postihy příslušníků velitelského sboru a prvními postihy v Bezpečnosti se většina důstojníků rozhodla smířit s uplatněním vnitřní násilnické funkce armády. Již plánovaná návštěva prezidenta Svobody u vojenských útvarů 8. a 10. dubna posloužila jako kontrola spolehlivosti pro případ, že převzetí moci prosovětskými silami nebude bez problémů. Nezaháel ani Gustáv Husák. 13. dubna se setkal s Brežněvem. Snažil se představit jako kandidát na prvního tajemníka a získat Brežněvův souhlas, který mu měl být oporou v dalším zápolení.

---

⁹¹ Vondrová, Navrátil. *Komunistická strana....* Str. 280-281 In Doskočil, Zdeněk. *Duben 1969 anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk 2006. str. 99. ISBN 80-7239-204-2

⁹² Doskočil, Zdeněk. *Duben 1969 anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk 2006. str. 97 – 145. ISBN 80-7239-204-2

Husák nepochybně přistoupil na všechny podmínky Sovětů. Důležité hlasy pro volbu získal po rozhovoru s českými komunistickými intelektuály. Na zasedání ÚV KSČ 17. dubna přicházeli účastníci se zvýšenou nervozitou. Alexandr Dubček však oznámil svou rezignaci v úvodním slově. Prvním tajemníkem byl zvolen Husák. A ihned přednesl návrh na rekonstrukci vedoucích orgánů ÚV KSČ. Doporučil zrušit výkonný výbor a zmenšit předsednictvo. Následující události ukázaly, že dubnové zasedání ÚV KSČ uzavřelo etapu, jež v Československu směřovala k nastolení prosovětské moci a potlačení nástrojů reformního hnutí.⁹³

Na dobu po zvolení Husáka vzpomíná Alexandr Dubček ve svém životopise: *„Mé nejhorší obavy se splnily krátce po tom, co se Husák ujal funkce. Byli propuštěni mnozí redaktori a nahrazeni poslušnými lidmi. Časopisy, které nemohli dostat pod kontrolu zastavili – například Listy, týdeník Svazu československých spisovatelů, Reportér, týdeník Svazu československých novinářů a Studentské listy. Přišla první zatýkání, zejména v Čechách. Krajské tajemníky strany, kteří byli známi svou podporou reformem odvolali. Nově jmenovaní krajsští tajemníci začali odstraňovat reformní funkcionáře na okresní úrovni. Zprávy o likvidaci různých organizací se publikovaly téměř každý den. V těch týdnech jednal Husák hlavně prostřednictvím sekretariátu strany, který si pospíšil „zreorganizovat“ podle svých potřeb. Na květnovém zasedání ústředního výboru jsem se postavil proti vyloučení těch, kteří stáli Husákovi bezprostředně v cestě. Byli to Kriegel, Slavík, Šik a jiní.“⁹⁴*

Záříjové plenární zasedání ústředního výboru KSČ dovršilo proces „normalizace“. Znamenalo kulminaci celého dramatu posledních 20 měsíců. Husák otevřeně zrušil dvě ze čtyř zásad, které zakotvovaly odpor, a fakticky se zřekl všech čtyř. Invaze se překvalifikovala na „internacionální pomoc“, která zabránila kontrarevoluci. Historické usnesení předsednictva ÚV KSČ z 21. srpna 1968 o okupaci ČSR bylo prohlášeno za neplatné. XIV. vysočanský sjezd, který se sešel po invazi byl prohlášen za nelegální protistranický akt. Otevřela se stavidla čistek a masového pronásledování. Mnoho členů ÚV včetně Smrkovského bylo okamžitě vyloučeno ze strany. Alexandr Dubček byl pak vyloučen osm měsíců po Smrkovském.⁹⁵

Žádná politická opozice nemohla existovat. Všechny opoziční skupiny, především Hnutí revoluční mládeže a Československé hnutí za demokratický

---

⁹³ Bárta, Felcman, Belda. *Československo roku 1968. 2. díl: počátky normalizace*. 1. vyd. Praha: Parta a Ústav mezinárodních vztahů 1993. str. 59-64. ISBN 80-901337-8-9

⁹⁴ Dubček, Alexandr. *Naděje umírá poslední*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda 1993. str. 243. ISBN 80-205-0351-X

⁹⁵ Tamtéž str. 248

socialismus likviduje StB do roku 1972. Zůstaly jen občasné narážky herců, písničkáři, samizdaty. Mnohé ataky působí komicky, avšak tehdy postiženým do smíchu nebylo. Zrušeny byly kulturní spolky, Junák, KAN, K-231, Sokol. Pronásledováni a zbavováni práce byli všichni známí lidé, kteří se v obrodném procesu angažovali. Rudolf Hrušínský, Marta Kubišová, Vlasta Chramostová, Emil Zátopek, Josef Škvorecký, Ludvík Vaculík, Pavel Kohout, Věra Čáslavská a další. Byl vytvořen seznam závadné literatury a písniček. Kdo měl trochu štěstí emigroval. Hokejisté Farda, Nedomanský, Šťastný, tenisté Lendl, Navrátilová, mořeplavec Konkolský, spisovatelé a umělci Lustig, Škvorecký, Kundera, Forman, Tříška, Landovský, písničkáři Kryl, Hutka, Filozofové Bělohradský, Sviták. Emigrovalo na 250 000 členů inteligence a další museli přejít k manuální práci.⁹⁶

Po stabilizaci normalizačního režimu na počátku 70. let se veškerá činnost aparátu výkonné moci plně opírala o propracovaný systém byrokratického aparátu, nomenklatury a kádrových pořádků, který přesně stanovoval, kdo může být pověřen jakým typem úkolů, jakého může dosáhnout postavení atd. Členové vlády představovali nejvyšší úředníky vykonávající stejně jako kterýkoliv níže postavený úředník vůli stranického aparátu na základě pevných pravidel. Proto můžeme i u výkonné moci pozorovat zakonzervování stávajícího stavu provázené minimálními personálními či procedurálními změnami. Předsedou vlády se stal po Černíkovi, který byl nakonec ze strany úplně vyloučen Lubomír Strouhal, který tuto funkci vykonával více než 18 let. Soudů se podobně jako ostatních sfér veřejného života dotkly rozsáhlé čistky. A především se podílely na perzekuci osob za vyjadřování opozičních názorů. Aktivity Národní fronty včetně výběru kandidátů byly plně kontrolovány KSČ. Nejrozsáhlejší čistka v KSČ proběhla během roku 1970 formou výměny stranických legitimací. O každém členu strany bylo rozhodnuto, zda mu bude vydána nová stranická legitimace, nebo bude vyloučen či vyškrtnut. V této fázi bylo vyloučeno 70 000 straníků, dalších 260 000 bylo vyškrtnuto.⁹⁷ Ztráta členství v KSČ přitom nemusela znamenat další postižení, ale často byla prvním krokem v sérii dalších kariérních postihů. Na XIV. sjezdu KSČ v květnu 1971 byl potvrzen nastoupený kurz a potvrzen G. Husák ve funkci generálního tajemníka. Sjezd též zakonzervoval existenci orgánů a mechanismů

---

⁹⁶ Nebojsa, Bořivoj. *Normalizace. To je ono!* 1. vyd. Tišnov: SURSUM vlastním nákladem 2001. str. 45-46. ISBN 80-85799-93-6

⁹⁷ Balík, Stanislav, Hloušek, Vít. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita 2007. str. 172. ISBN 978-80-210-4250-6

normalizačního režimu, tj. silný stranický aparát a systém kádrových oddělení, které umožnily účinný dohled nad společností.⁹⁸

Obrat ke kultuře normalizační charakterizuje atmosféru, kterou vytvářely dvě skupiny v KSČ i v ostatní národní populaci. První skupinu tvořili jednotlivci, kteří chtěli zneužít tragické situace k vlastnímu prospěchu, a to za každou cenu. I za cenu ztráty cti. Druhá početnější skupiny, začala postupně před dominujícím nátlakem ustupovat. V prvních letech normalizace za aktivního působení husákovského vedení, které vsadilo na masivní propagandu, vyjádřenou především v kolaborantském dokumentu Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ, které představovalo vypořádání se KSČ s rokem 1968, oficiální výklad toho, co se stalo, zdůvodnění prostředků, které byly použity, a stanovení mezí vnitrostranického vývoje do budoucna, se proměňovala politická kultura směrem k politické pasivitě a fatalismu. Smyslem této přeměny byla především snaha zástupné elity zvyšovat svoji šanci na setrvání v mocenských pozicích. Takové úsilí předpokládá i vlastní metodiku při vytváření a udržování určitého typu občanské poddajnosti a to: násilí, odměna, autorita. V těchto kategoriích se promítala i politická kultura československé normalizační elity. V rámci první kategorie můžeme sledovat, jak docházelo k politickým procesům a věznění lidí, v podstatě jen pro odlišné názory. Normalizační moc počítala s odstrašujícím vlivem, totiž vysoké tresty odradí další osoby od „trestného činu“ mít vlastní názory a veřejně se k nim hlásit a sdělovat. Ti, kteří přivítali vstup vojsk jako „internacionální pomoc“ byli zařazeni na výplatní listiny se zvýšenou mzdou. Za angažované vystoupení v „normalizovaném“ tisku, rozhlase nebo televizi mohl jeho aktér získat ještě mnohem větší mzdu.⁹⁹

4.4. Charta 77

Vynoření Charty 77 na politickém horizontu československého dění vyznačilo základní předěl ve vývoji země v období po porážce reformního hnutí z roku 1968. Bylo zábleskem, v jehož světle se ozřejmilo, že dějiny nikdy nekončí a že zůstávají stále otevřené. Ideová orientace Charty 77 - princip nedělitelnosti svobody a všeobecné platnosti lidských a občanských práv, kterou si dala do štítu, byla ve své podstatě radikální výzvou komunistickému totalitnímu režimu. Myšlenka spoluodpovědnosti občana za obecné poměry a aktivity Charty 77 vycházející z této zásady představovaly

---

⁹⁸ Balík, Stanislav, Hloušek, Vít. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 2.vyd. Brno: Masarykova univerzita 2007. str.169-172. ISBN 978-80-210-4250-6

⁹⁹ Pecka, Emanuel. *Politická kultura v ČR*. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů. Praha 2000. str. 94-98. ISBN 80-245-0017-5

svěráznou morální revoluci a vedly k vytvoření zárodečných ohnisek občanské společnosti. Charta zůstala svědectvím o ceně osobního rozhodnutí - signatáři Prohlášení Charty 77 z 1. ledna 1977 se stávali chartisty především kvůli vlastní lidské integritě, říkali své „ne“ a své „ano“, protože nemohli mlčet k oficiální lži. V životě Charty 77 zaujímaly mimořádné místo texty, které zveřejňovali její mluvčí a které byly obecně známé jako její dokumenty. Tato monitorující činnost Charty 77 osvětlovala a prosvětlovala prakticky všechny sféry života v Československu – sociální, ekonomickou a kulturní, justici, školství, stav životního prostředí, zdravotnictví, vězeňství, praxi úřadů omezující svobodné cestování občanů do ciziny, formy a metody diskriminace občanů v zaměstnání a v povolání, postavení menšin a církví, situaci na poli náboženských práv. Dotýkala se jednotlivých případů, na něž chtěla obrátit pozornost, anebo celých úseků života či zájmů společnosti. Byly to často jediné necenzurované, na režimní mašinérii nezávislé informace o stavu země. Takto Charta 77 zmapovala také celé československé zákonodárství z hlediska obou mezinárodních paktů o lidských, občanských, hospodářských a sociálních právech, detailně dokumentovala, které československé zákony odporují mezinárodním závazkům ČSSR, a předkládala návrhy na řešení. Charta se už v prvních deseti letech své existence vyjádřila ve svých dokumentech k mnoha eminentně politickým otázkám. Počínaje rokem 1978 uveřejňovala takřka každoročně stanovisko k vojenské intervenci roku 1968 s požadavkem odvolat sovětská vojska z Československa a později i s dalšími politickými požadavky.¹⁰⁰

Charta 77 mimo jiné uvádí: „*Charta 77 je volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, víry a profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv u nás i ve světě.*“ „*Odpovědnost za dodržování občanských práv v zemi nepadá jen na politickou a státní moc, nýbrž každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry.*“ Hlavními signatáři a mluvčími Charty 77 jsou Jan Patočka, Václav Havel a Jiří Hájek.¹⁰¹

Podpis Charty byl pro obyčejného člověka tou největší odvahou, jakou mohl občan prokázat. Konec jakékoliv kariéry a perzekuce rodiny byl tímto podpisem Charty zaručen. Zatčení byli Havel, Landovský, Vaculík a další. Jan Patočka dokonce zemřel po vysilujícím výslechu. Umělci nesměli vystupovat, obyčejní lidé byli vyhazováni

---

¹⁰⁰ Prečan, Vilém. *Charta 77 v zápase o lidská práva a občanskou svobodu*. [online]. Praha: Mezinárodní vědecká konference u příležitosti 30. výročí vzniku Charty 77, 2007. (citace 18. 3. 2009). Dostupný z WWW: <http://www.charta2007.cz/>

¹⁰¹ Jako dokumentaci uspořádal Prečan, Vilém. *Charta 77 1977-1989*. Bratislava: Československé středisko nezávislé literatury 1990. str. 12-13. ISBN 80-9000422-1-X

z práce a ze škol. Při každé státní návštěvě byli chartisté zavíráni. Na jedné straně tak stáli stateční signatáři Charty, na straně druhé umělci, kteří se podepsali pod tzv. Antichartu – Provolání československých výborů uměleckých svazů, ve kterém byli signatáři Charty 77 označeni za skupinu ztroskotanců a samozvanců, kteří se snaží podkopávat úsilí lidu, který se svou obětavou prací snaží naplňovat závěry XV. sjezdu strany. Všichni dramatičtí umělci byli pozváni do Národního divadla. Každý dostal očíslovanou vstupenku, aby se vědělo, kdo nepřišel. Na závěr se musely zvednout první tři řady a podepsat. Získaly se tak podpisy mnoha národních a zasloužilých umělců v čele s Janem Werichem, i když řada z nich nevěděla, co podepisuje. V roce 1978 vznikl Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných (VONS), aby poskytoval potřebným právní pomoc a nezávislé vyšetřování. Jeho členové byli zatčeni a mnozí z nich zůstali ve vazbě např. Havel, Diensbier.¹⁰²

4.5. Sametová revoluce

V druhé polovině 80. let byla KSČ razantněji konfrontována s nepříznivými trendy, které byly důsledkem její předchozí strategie. Gorbačovská perestrojka¹⁰³ znamenala, že KSČ se již nemohla v případě vnitropolitické krize spoléhat na podporu silových struktur Komunistické strany Sovětského Svazu. Tradiční důsledná orientace na politiku KSSS by musela znamenat připuštění potřeby a zahájení realizace určitých reforem, což bylo pro KSČ nepřijatelné. I přesto bylo možno v rámci KSČ pozorovat částečný nástup mladší generace stranických kádrů (Adamec, Pitra), které podporovaly myšlenky perestrojky.¹⁰⁴

Na přelomu let 1988/99 se jako politická síla výrazně začali projevovat vysokoškolští studenti. Představovali ostře vyhraněný proud ve společnosti i v opozičním hnutí. Nezávislí studenti, jak se začali nazývat, požadovali zrušení výuky marxismu-leninismu, odmítali právo Socialistického svazu mládeže zastupovat všechny studenty, začaly vznikat přípravné výbory studentské samosprávy. Prvním velkým podnikem nezávislých studentů se měla stát vzpomínková demonstrace u příležitosti 50. výročí 17. listopadu 1939, dne, kdy nacističtí okupanti zasáhli proti českým vysokým školám. Vzpomínková demonstrace však přerostla jako střetnutí s režimem. Nad

---

¹⁰² Nebojsa, Bořivoj. *Normalizace. To je ono!* 1. vyd. Tišnov: SURSUM vlastním nákladem 2001. str. 54 - 57. ISBN 80-85799-93-6

¹⁰³ Perestrojka neboli přestavba byla skupina ekonomických reformních kroků zahájených v červenci 1985 v SSSR tehdejším Generálním tajemníkem SSSR Michailem Gorbačovem.

¹⁰⁴ Balík, Stanislav, Hloušek, Vít. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 2.vyd. Brno: Masarykova univerzita 2007. str. 173. ISBN 978-80-210-4250-6

hlavami nesli nápisy „Zrušte KSČ“, „Nechceme vládu jedné strany“ a podobné.¹⁰⁵ Demonstrace skončila tvrdým zásahem policie proti neozbrojeným studentům. Přestože policie studentskou demonstraci na Národní třídě v Praze rozehnala, znamenal 17. listopad 1989 začátek nového bouřlivého vývoje. Rozčilení studenti již v pátek 17. 11. vystoupili s myšlenkou na stávkou. Nejdříve počítali pouze s podporou vysokoškoláků, postupně ale převládl názor, že je potřeba získat podporu u všech vrstvách obyvatel. Jako první se na jejich stranu postavili herci. Večer 18. 11. dorazil do Realistického divadla Václav Havel, mluvčí Charty 77. Václav Havel se svými přáteli navrhl vytvořit společný výbor, který by vystupoval jako mluvčí nespokojených občanů a vedl jednání s komunistickým režimem. Návrh byl přijat s kladným ohlasem a ještě týž den bylo založeno Občanské fórum (OF). Studenti vůdčí roli Občanského fóra uznali a podpořili je. Tak vznikl demokratický orgán, který se postavil do čela začínající revoluce. Rozhodující místo v něm zaujímal Václav Havel. Zatímco opozice se sjednocovala, komunisté procházeli vývojem opačným. Jakešovo vedení KSČ začalo ztrácet podporu, k čemuž přispěl i předseda federální vlády Ladislav Adamec, který pochopil, že většina členů předsednictva ÚV KSČ je pro veřejnost nepřijatelná a začal jednat s Občanským fórem. Byl k tomu ostatně nucen vývojem situace. V pondělí 21. 11. Prahou otřásla další demonstrace již se tentokrát účastnilo 100 000 lidí, kteří volali: „Pryč s KSČ“, „Svobodné volby“ atd. Policie tentokrát nezasáhla vůbec.¹⁰⁶ Na Slovensku byla založena obdobná organizace nazvaná Veřejnost proti násilí (VPN). Velkou roli v něm sehrál herec Milan Kňažko. Představitelé OF pochopili po schůzkách s Adamcem, že komunisty přiměje k ústupnosti pouze hrozba lidového hněvu. Od 21. listopadu bylo Václavské náměstí ozvučeno a představitelé opozice mohli k lidem, jejichž počet přesáhl 200 000, promlouvat z balkonu Melantrichu.¹⁰⁷ Desetitisícová shromáždění na podporu OF (VPN na Slovensku) a proti komunistickému režimu se konala také v Brně, Bratislavě, Ostravě a dalších velkých městech, ale ani malá města a vesnice nezůstala stranou, tam všude vznikala místní OF a podnikali bezprostřední kroky k zlomení moci komunistické vlády. Nakonec ji k ústupkům donutila další veřejná shromáždění – 26. 11. se na Letenskou pláň dostavilo více než 500 000 občanů a zejména generální stávka o den později podpořena všemi vrstvami obyvatel včetně dělnictva, která jednoznačně ukázala, že komunisté již nemají v Československu žádnou podporu.¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ Pernes, Jiří. *Československo 1946-1992*. 2. vyd. Praha: Albatros 1999. str. 55. ISBN 80-00-00730-4

¹⁰⁶ Tamtéž str. 56

¹⁰⁷ Tamtéž

¹⁰⁸ Tamtéž str. 57

Tlak na vládu se vyplácel. Federální shromáždění schválilo Adamcův návrh ústavního zákona o vypuštění článků a vedoucí úloze KSČ a marxismu-leninismu jako státní ideologie a to i hlasy Milouše Jakeše a dalších mocipánů. Adamcův návrh na změnu obsazení vlády vzbudil obecné pohoršení. Většina členů vlády totiž měli být opět komunisté. Jasně vyslovené návrhy na obsazení vlády Adamce tak zaskočili, že o nich odmítl jednat a odstoupil. Mezitím se funkce generálního tajemníka vzdal Milouš Jakeš, ale to již příliš nikoho nezajímalo, protože o budoucí podobě republiky se jednalo jinde než na komunistických sekretariátech. Dne 10. 12. 1989 se úřadu ujala nová federální „vláda národního porozumění“ v jejímž čele stál Marián Čalfa. Také on sice patřil k předlistopadovým komunistickým funkcionářům, avšak projevil mnohem větší pochopení pro vývoj událostí a větší vstřícnost k požadavkům Občanského fóra. Jeho představitelé získali ve vládě většinu. Jmenování vlády byl posledním státnickým krokem stále ještě úřadujícího prezidenta Gustáva Husáka, jenž se ještě téhož dne vzdal funkce. 29. 12. 1989 byl novým prezidentem jmenován Václav Havel. O den dříve se předsedou Federálního shromáždění stal Alexandr Dubček. Poté, co byla demokratizována federální vláda, proběhly obdobné změny ve vládách národních. Předsedou české vlády se stal Petr Pikhart, slovenské Vladimír Mečiar. V okamžiku, kdy moc přešla do rukou svobodně zvolených zástupců, pokládali všichni za prvořadý úkol odsun sovětských vojsk. Premiér Čalfa tuto otázku otevřel 20. prosince při návštěvě SSSR. 26. 2. 1990 byla konečně podepsána mezi vládou ČSSR a SSSR smlouva o odchodu sovětských vojáků z Československa. Tím skončilo první období demokratické protikomunistické revoluce v Československu a začalo období jeho hospodářského a politického přetváření ve vyspělý evropský stát.¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ Pernes, Jiří. *Československo 1946-1992*. 2. vyd. Praha: Albatros 1999. str. 54-59. ISBN 80-00-00730-4

Závěr

V šedesátých letech v české politické kultuře ztrácel kredit nejen sovětský vzor, ale i česká mocenská elita. Generační posun uvnitř KSČ byl nevyhnutelný. Generační výměna se uskutečnil na prosincovém sjezdu KSČ roku 1967, kdy se do čela KSČ dostali proreformní komunisté v čele s Alexandrem Duběčkem. Jejich cílem bylo demokratizovat nejen stranu, ale i společnost. Začalo období označované jako Pražské jaro. Plán demokratizace strany stanovil tzv. Akční plán naproti tomu výzvu k demokratizaci společnosti dokument Dva tisíce slov. Lidé a se začali vyjadřovat k politické a společenské situaci v zemi, čemuž přispělo i zvýšení svobody tisku. Takovýto vývoj začal znepokojovat Sovětský svaz, který se bál oslabení své pozice ve východním bloku a toho, že demokratizaci Československa by mohly napodobit i jiné státy např. Maďarsko a NDR. Vzhledem k tomu, že mezinárodní rozhovory mezi ČSR a SSSR nedopadly uspokojivě, rozhodl se Sovětský svaz pro vojenské řešení. 21. srpna 1968 vstoupili do ČSR vojska Varšavské smlouvy. Sovětský svaz chtěl intervencí navrátit poměry, které panovaly v KSČ i ve společnosti před rokem 1968. Západní státy vesměs intervenci odsoudili, ale nehodlaly se vměšovat do zájmových sfér Sovětského svazu. Vývoj Československa byl zpečetěn poté, co byli čelní českoslovenští představitelé donuceni podepsat tzv. Moskevský protokol, který zajistil přerušování reformního snažení a vrácení situace zpět před rokem 1968. Nastalo období normalizace. Nejprve byli odstraněni z vedení KSČ proreformní komunisté v čele s Duběčkem. Poté následovalo rušení polednových reforem, spolků, čistky nejen ve straně, ale i v armádě a bezpečnosti. Pronásledování a zbavování práce byli všichni lidé, kteří se v obrodném procesu angažovali. Opět byla zavedena cenzura. Díky těmto opatřením byl polický režim zakonzervován a přežil až do roku 1989.

Československá veřejnost srpen 1968 nikdy nepřijala. A i po více než 40 letech je vzpomínka na jeden z nejčernějších měsíců naší historie pro její pamětníky stále živá.

Seznam použité literatury

Literární zdroje

1. BALÍK, S., HLOŠEK, V. AJ. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 2.vyd. Brno: Masarykova univerzita 2007. ISBN 978-80-210-4250-6
2. BÁRTA, M. AJ. *Oběti okupace. Československo 21.8 -31.12. 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2008. ISBN 978-80-87211-01-4
3. BÁRTA, FELCMAN, BELDA, AJ. *Československo roku 1968. 2. díl: počátky normalizace*. 1.vyd. Praha: Parta a Ústav mezinárodních vztahů 1993. str. 44. ISBN 80-901337-8-9
4. BENČÍK, A. *V chapadlech Kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta 2007. ISBN 978-80-204-1617-9
5. BENČÍK, A. *Requiem za Pražské jaro*. 1. vyd. Tempo ed. Fakta: Třebíč 1998
6. CÍSAŘ, Č. *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*. Praha: SinCon, s.r.o. 2005. ISBN 80-86718-56-5
7. DOLISTA, J. PÁNA, L. *Odkaz pražského jara pro současnost a budoucnost*. Vysoká škola evropských a regionálních studií. České Budějovice 2008. ISBN 978-80-86708-62-1
8. DOSKOČIL, Z. *Duben 1969 anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk 2006. ISBN 80-7239-204-2
9. DUBČEK, A. *Naděje umírá poslední*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda 1993 ISBN 80-205-0351-X
10. EMMERT, F. *Rok 1968 v Československu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. sro. 2007. ISBN 978-80-7021-903-4
11. FAJMON, H. *Sovětská okupace Československa a její oběti*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2005. ISBN 80-7325048-9
12. GRONSKÝ, J. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa (1945-1968)*. 1. vyd. Praha: Karolinum 1999. ISBN 80-7184-765-8
13. KAPLAN, K. *Československo v letech 1945-1948*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991. ISBN 80-04-25699-6
14. KAPLAN, K. *Československo v letech 1948 – 1953*, 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1991. ISBN 80-04-25700-3
15. KAPLAN, K. *Československo v letech 1953-1966*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1992. ISBN 80-04-25745-3
16. KAPLAN, K. *Kořeny reformy 1956-1968 Společnost a moc*. 1vyd. Brno: Barrister

- & Principál 2008. ISBN 978-80-87029-31-2
17. KAPLAN, K. *Pět kapitol o únoru*. 1. vyd. Brno: DOPLNĚK 1997. ISBN 80-85765-73-X
  18. KAPLAN, K. PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 1. vyd. Brno Barrister & Principál 2001. ISBN 80-85947-75-7
  19. KAPLAN, K. TOMÁŠEK, D. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994. ISBN 80-85270-38-2
  20. JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*. 1. vyd. Praha: Český rozhlas 2003. ISBN 80-86762-00-9
  21. KURAL, V. AJ. *Československo roku 1968 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: nakladatelství Parta 1993. ISBN – 80-901337-8-9
  22. LEDERER, J. *Jan Palach*. 1. vyd. Zlín: Novinář 1990. str. 9. ISBN 80-7077-408-8
  23. NEBOJSA, B. *Normalizace. To je ono!* 1. vyd. Tišnov: SURSUM vlastním nákladem 2001. ISBN 80-85799-93-6
  24. PAUER, J. *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy*. 1. vyd. Praha: Argo 2004. ISBN 80-7203-558-4
  25. PECKA, E. *Politická kultura v ČR*. Praha 2000. ISBN 80-245-0017-5
  26. PERNES, J. *Československo 1946-1992*. 2. vyd. Praha: Albatros 1999. ISBN 80-00- 00730-4
  27. PŘEČAN, V. *Charta 77 1977-1989*. Bratislava: Československé středisko nezávislé literatury 1990. ISBN 80-9000422-1-X
  28. UTITZ, B. Neuzavřená kapitola. *Politické procesy padesátých let*. Praha: Lidové nakladatelství 1990. ISBN 80-7022-091-0

Elektronické zdroje

1. JUST, P. *Tzv. Moskevský protokol*. [online] Praha: Metropolitní univerzita, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2005 (cit. 12.února 2009). Dostupný z WWW: <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2005010125>
2. JUST, P. *Volby v roce 1946 vyhrál favorit* [online]. Praha: Metropolitní univerzita, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2005 (cit. 20.prosince 2008). Dostupný z WWW: <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2005010147>
3. PŘEČAN, V. *Charta 77 v zápase o lidská práva a občanskou svobodu*. [online]. Praha: Mezinárodní vědecká konference u příležitosti 30. výročí vzniku Charty 77, 2007. (citace 18. 3. 2009). Dostupný z WWW: <http://www.charta2007>.

Seznam zkratek

ČNR - Československá národní rada
ČSL - Československá stran lidová
ČSNS - Československá strana národně socialistická
ČSR - Československá republika
ČSSD - Československá stran sociálně demokratická
ČSSR - Československá socialistická republika
ČTK - Československá tisková kancelář
KAN - Klub angažovaných nestraníků
KSČ - Komunistická strana Československa
KSS - Komunistická strana Slovenska
NDR - Německá demokratická republika
NF - Národní fronta
OF - Občanské fórum
OSN - Organizace spojených národů
PTP - Pomocné technické prapory
SNR - Slovenská národní rada
SSSR - Svaz sovětských socialistických republik
StB - Státní bezpečnost
TNP - Tábory nucených prací
ÚV - Ústřední výbor
VONS – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
VNP - Veřejnost proti násilí

Abstrakt

ŠMIDMAJER, V. *Události roku 1968 v ČSR : bakalářská práce*. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií o. p. s., 2009. 47 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Štěpán Strnad.

Klíčová slova: Komunistická strana Československa, Pražské jaro, srpnová intervence, normalizace, Sametová revoluce

Bakalářská práce pojednává o komunistickém totalitním režimu v Československu v letech 1948 – 1989. Zabývá se zejména politickou situací v tomto období. V únoru roku 1948 převzala politickou moc Komunistická strana a po více jak 40 let ji nepustila. V 50. letech docházelo k politickým čistkám, kterými se režim vypořádával se svými odpůrci. Jistou naději ve společnosti vzbudilo jaro 1968 nazývané jako Pražské jaro, kdy se díky společenskému oteplování, reformám a reformním komunistům v čele s Alexandrem Duběčkem dařilo měnit režim k lepšímu. To ovšem nechtěl dopustit Sovětský svaz a 21. srpna provedl intervenci, která navrátila totalitní režim do starých kolejí. Následná normalizace umožnila konsolidovat systém až do roku 1989, ve kterém se díky příznivému vývoji v Sovětském svazu a celospolečenskému nátlaku podařilo zbavit totalitního komunistického režimu a nastolit cestu k politicky a hospodářsky demokratickému evropskému státu.

Abstract

ŠMIDMAJER, V. Events of 1968 in Czechoslovakia : bachelor thesis. České Budějovice : The College of European and Regional Studies, o. p. s., 2009. 47 p. Supervisor: Mgr. Štěpán Strnad

Key words: Czechoslovak Communist Party, Prague Spring, August intervention, normalization, velvet revolution

This bachelor thesis deals with the communist totalitarian regime in Czechoslovakia in the years 1948 – 1989. It follows the political situation in this period. In February 1948, the Communist Party took over the political power and abandoned it after more than 40 years. In 1950's there was the political cleansing of the system from communist opponents. Some hope, known as the Prague Spring, turned out in spring 1968 when the warming due to social reforms and reforming Communists, led by Alexander Dubček, changed the regime for the better. This, however, could not be permitted by the Soviet Union and on 21st August the intervention was carried out and returned the totalitarian regime into a rut. Subsequent standardization allowed to consolidate the system until 1989 when it ceased due to favourable developments in the Soviet Union and due to increasing social pressure. Thus a new way to politically and economically democratic European country began.